

Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Praha v románech Gustava Meyrinka

Prague in novels of Gustav Meyrink

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Anna Stejskalová

Autorka diplomové práce:

Zuzana Čapková roz. Tyrpáková

Malkovského 584

199 00 Praha 9

10. ročník, obor ČJ-NJ, 1998-2008

prezenční studium

Měsíc a rok dokončení diplomové práce:

duben 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Praha

7. dubna 2008

Obsah

Úvod.....	4
1. Gustav Meyrink a jeho tvorba v kontextu pražské německé literatury.....	6
1.1 Německá literatura z českých zemí.....	6
1.2 Pojem pražská německá literatura.....	8
1.3 Novoromantismus a expresionismus.....	10
1.4 Pražské reflexe.....	17
2. Život a dílo Gustava Meyrinka.....	20
3. Golem.....	29
3.1 Pověst o Golemovi.....	32
3.2 Topografie Prahy.....	35
3.3 Pověsti.....	37
3.4 Obraz města.....	39
4. Valpuržina noc.....	42
4.1 Topografie Prahy.....	44
4.2 Postavy a pověsti.....	46
4.3 Obraz města.....	49
5. Anděl západního okna.....	52
5.1 Topografie Prahy.....	53
5.2 Postavy.....	63
5.3 Obraz města.....	66
Závěr.....	71
Didaktické využití.....	73
Anotace.....	75
Resumé.....	76
Bibliografie.....	77

Úvod

Na konci 19. století a především v první polovině 20. století v Praze žije a tvoří celá řada literátů německé a hlavně židovské národnosti, kteří svá díla píšou v němčině. Do té doby regionální tvorba najednou získává nové impulsy a její autoři si postupně získávají stále širší čtenářskou obec a dostává se jim světového uznání. Tento fenomén označovaný jako pražská německá literatura si postupně hledá místo v dějinách světové literatury. Autoři, kteří se v mnoha případech narodili v Praze, nebyli chápáni jako součást české literatury, neboť nepsali česky. Jejich díla nebyla většinou zahrnována ani do rakouské, ani do německé literární tvorby, a zůstávala jaksí ve vzduchoprázdnu. Teprve dvě konference uspořádané v 60. letech minulého století na zámku Liblice, věnované Franzi Kafkovi a pražské německé literatuře obecně, představily německy píšící autory z Prahy širší veřejnosti a přispěly k obnovenému zájmu o jejich dílo.

Většina odborné literatury napsané k tomuto tématu se soustřeďovala na nejvýraznější osobnosti tohoto uskupení, kterými jsou Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Franz Werfel či Max Brod. Dalším méně výrazným postavám se dostalo místa alespoň v publikacích věnovaných přímo pražské německé literatuře nebo zaměřených na židovskou literaturu a tematiku. O Gustavu Meyrinkovi nevyšla žádná česká monografie a nebyla přeložena ani jedna z těch mála, co o něm byly napsány v němčině. Většina časopisecky publikovaných českých statí, které o něm pojednávají, je z pera Gabriely Veselé, několik dalších drobných statí od jiných autorů bylo připojeno jako doslov k jednotlivým vydáním jeho knih.

Cílem této práce je zaměřit se na specifický obraz Prahy, jak ji ve svých románech zachytil Gustav Meyrink, zahrnovaný mezi osobnosti označované pojmem pražští němečtí spisovatelé. Budu jednak sledovat proměny jejího vidění v závislosti na dějových zvratech i na rozpoložení postav, jednak vliv města na hrdinovo prožívání.

V první kapitole nastíním vývoj německé literatury v českých zemích od jejích počátků a dále formování fenoménu pražské německé literatury na přelomu 19. a 20. století. Pozornost budu věnovat především literárním

směrům novoromantismu a expresionismu, které nejvíce ovlivnily tvorbu pražských německých autorů. Ve stručnosti seznámím také s jednotlivými osobnostmi a jejich dílem.

Druhá kapitola je věnována životním osudům Gustava Meyrinka, především jeho pražskému pobytu. Do ní také zahrnu dojmy, které vyvolával ve svých vrstevnících. Budu hledat souvislosti mezi jeho osobními prožitky a jeho díly. V této kapitole rovněž představím vývoj jeho literární tvorby.

Následující kapitoly se budou zabývat třemi Meyrinkovými romány s pražským dějem - *Golemem*, *Valpuržinou nocí* a *Andělem západního okna* - v pořadí podle roku jejich vydání. V jednotlivých podkapitolách se budu věnovat způsobu, jakým Meyrink popisuje Prahu, jaké formální prostředky využívá k navození tajemné atmosféry a v jakých rovinách k městu odkazuje (místopis, historické postavy, pověsti). Pozornost zaměřím zvláště na topografii města a na srovnání jeho reálného dobového vzhledu s literárním obrazem. Kromě vlastních lokalit, které jsou v Meyrinkových románech zachyceny, dokresluje podobu Prahy také její zalidnění různými osobnostmi i figurkami. Jaká je jejich role a historická autenticita, se pokusím v této práci rovněž nastínit.

V závěru se pokusím shrnout poznatky o jednotlivých románech do ucelené koncepce zobrazení Prahy s důrazem na originalitu Meyrinkova vnímání města, jak je zachycena v jeho díle, na zvláštní pojetí i posun v tradičním chápání některých tematických motivů.

1. Gustav Meyrink a jeho tvorba v kontextu pražské německé literatury

1.1 Německá literatura z českých zemí

Německá literatura se v českých zemích začala formovat už ve středověku. Za nejstaršího německého spisovatele u nás bývá považován **Reinmar von Zweter**, který v první polovině 13. století působil jako minnesänger u dvora krále Václava I. Další minnesángři pobývali na přemyslovském dvoře za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. Za kralování Karla IV. se v jeho dvorské kanceláři pěstovala jedna z nejlepších variant němčiny, která se později stala vzorem pro Lutherův překlad Bible. Na počátku 15. století napsal **Jan ze Žatce** (Johannes von Saaz) německy svůj slavný dialog *Oráč z Čech* (*Ackermann aus Böhmen*), spor člověka se smrtí o smysl života. Pak se ale německé písemnictví u nás na nějakou dobu odmlčelo, nejprve vlivem husitství preferujícího češtinu, později v důsledku návratu k latině jako oficiálnímu jazyku vzdělanců - učenců i básníků. Výjimku tvořila literatura náboženská, dále tvorba pro lid a divadlo.

Když se na konci 18. století začal formovat teritoriálně a historicky vymezený pojem „češství“, byli někteří z předchůdců národního obrození národností Němci - zakladatel českého dějepisectví **Gelasius Dobner**, estetik a filolog **August Gottlieb Meissner** či **Ignác Antonín Born**, zakladatel společnosti, z níž se později stala Akademie věd. Významnou roli ve vnímání literatury vzniklé v českých zemích a vzájemného soužití obou národů na počátku 19. století sehrál Johann Wolfgang Goethe, který v Čechách opakovaně pobýval a zajímal se o zde vzniklou poezii. Jeho radou věnovat se historii a nejstarším českým literárním pramenům se řídil například pražský rodák **Karl Egon Ebert** (1801-1882), přítel Máchův a velký český („böhmisch“) patriot, před rokem 1848 asi nejoblíbenější německý básník v českých zemích. Další literární osobností tohoto období byl jihomoravský rodák Karl Anton Postl, který si po emigraci do Ameriky změnil jméno na **Charles Sealsfield** (1793-1864). Ve své tvorbě kritizoval zaostalost a nedemokratické poměry v rakouské monarchii, popisoval však také bez

příkras život mladého amerického Západu a Jihu, kde vedle velkolepé přírody líčil nejen udatnost osadníků a budování spravedlivého, demokratického řádu, ale také vyvražďování Indiánů a jejich přesun do rezervací.

Revoluční rok 1848 představoval zásadní přelom ve vývoji německy psané literatury u nás. Od tohoto okamžiku se česko-německé vztahy utvářely jako nacionální boj, střet o národní uvědomění a byly naplněny stupňující se nenávisť. Zároveň znamenal tento rok obohacení německy psané literatury, neboť do ní vstoupili autoři z proudu židovské emancipace, kteří dosáhli plného zrovnoprávnění s ostatními národy v monarchii. Již kolem roku 1850 vydal **Leopold Kompert** (1822-1886) několik souborů povídek, v nichž líčil omezenost života v uzavřeném společenství ghetta, doufal v emancipaci Židů a jejich vzájemnou spolupráci s Čechy a Němci. Proklamace lásky k české vlasti u německých i židovských autorů však byla Čechy odmítána, a tak se pod vlivem oslabující pozice menšiny tito autoři často počali přiklánět k myšlence všenněmectví s centrem v Berlíně nebo k Vídni jako středu rakouské říše.

Kromě agitační, politicky angažované literatury vznikala především tvorba historicky a regionálně zaměřená. K nejvýraznějším osobnostem takto zaměřené literatury bezesporu patří rodák z Horní Plané **Adalbert Stifter** (1805-1868), který ve svých dílech oslavil šumavskou krajinu a její obyvatele. Proti volání po společenských změnách prosazoval tradiční hodnoty a humanizaci člověka a společnosti prostřednictvím drobné každodenní práce. Moravské prostředí ztvárnila představitelka rakouské realistické novelistiky **Marie von Ebner-Eschenbach** (1830-1916). Tato rodačka ze Zdislavic u Kroměříže, pocházející z rodiny barona Dubského, zachytila ve svých povídkách, novelách i románech prostředí moravského venkova s řadou hrdinů české národnosti a tematicky se soustřeďovala na etické otázky sociální odpovědnosti, porozumění, lásky a možnosti sebezdokonalování člověka a vytvoření otevřené společnosti bez předsudků. Jedním z velkých rakouských realistů 19. století žijících v Čechách byl **Ferdinand von Saar** (1833-1906), který ve svých povídkách už s prvky naturalismu a dekadence popisuje český a moravský venkov. Jeho hrdinové jsou slabí lidé, kteří rezignovali na život a nejsou schopni bránit se okolnímu

světu, jenž směřuje k zániku. Mezi další autory využívající v prózách moravské motivy patří židovský prozaik **Jakob Julius David** (1859-1906), jenž v poslední fázi své tvorby zobrazil jako vzor lidskosti prostého venkovského člověka v protikladu k falešné morálce města. Volně lze k moravským realistům přiřadit také **Berthu von Suttner** (1843-1914) z rodu Kinských. Narodila se sice v Praze, ale dětství prožila v Brně. Světovou proslulost získala pacifistických románem *Odzbrojte! (Die Waffen Nieder!)* z roku 1889 a v roce 1905 jí byla udělena Nobelova cena míru.¹

Literatura v německém jazyce se začala transformovat z převážně amatérské tvorby lokálního významu, směřující povětšinou k zániku, v nový fenomén. S nástupem Židů do literatury se postupně přesunulo těžiště německy psané tvorby do Prahy. Od konce 19. století se tak toto město stalo centrem, odkud vyšly takové osobnosti jako Franz Kafka, Rainer Maria Rilke či Franz Werfel.

1.2 Pojem pražská německá literatura

Pokud mluvíme o pražské německé literatuře nebo o německy píšících spisovatelích z Prahy, máme na mysli celou řadu autorů z rakouského kulturního prostředí, jejichž mateřštinou byla němčina a kteří z Prahy pocházeli nebo zde část života působili a jejichž tvorba je s tímto městem úzce spjata. Max Brod toto uskupení části autorů nazýval Pražský kruh, Hans Glinther Adler užívá termínu Pražská škola. Rozhodně ale nešlo o nějaký jednotný literární směr s přesně stanoveným programem, neboť sem byli zahrnuti spisovatelé rozdílných charakterů, jejichž díla odrážela různé, často i protichůdné tendence, jak může dosvědčit už výčet nejvýznamnějších osobností - Rainer Maria Rilke, Franz Kafka, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch, Ludwig Winder, Gustav Meyrink či Franz Carl Weiskopf. Řada těchto autorů dosáhla světového významu a ovlivnila další vývoj nejen německé, ale i světové literatury. Nelze však opomenout ani roli, kterou někteří z nich sehráli jako prostředníci mezi českou a německou kulturou (například zásluhu

¹ KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 2001.

Maxe Broda o světové uznání Leoše Janáčka či Haškova *Švejka*), a jejich významnou překladatelskou činností, kterou otevřeli české literatuře cestu do světa.

V širším pojetí je možno takto označit přibližně 130 autorů s datem narození mezi lety 1850-1925. Jako časové vymezení by bylo možno vzít rok 1894, kdy vychází Rilkeova první sbírka *Leben und Lieder* a Tewelesova antologie *Prager Dichterbuch*, a rok 1939, respektive 1945, kdy končí druhá světová válka a dochází k vysídlení německého obyvatelstva. Tak vysoký počet autorů je o to překvapivější, když vezmeme v úvahu etnické složení pražského obyvatelstva. Národnostně bylo v roce 1900 v téměř půlmilionové Praze Němců asi sto tisíc (i když jiné prameny mluví o pouhých 34 tisících), židovské obyvatelstvo v poměru k Němcům bylo pouze čtvrtinové a asi polovina Židů, především majetných, se hlásila k německému jazyku. Při sčítání obyvatelstva v roce 1930, kdy bylo poprvé možné se bez ohledu na mateřštinu hlásit k židovské národnosti, žilo v Praze podle jazyka přes 800 000 Čechů, ze 42 000 obyvatel s německou mateřštinou bylo 30 000 Židů.³ Německy mluvící občané tvořili tedy početně malou izolovanou skupinu obklopenou českým okolím.

Pavel Eisner hovoří o trojím ghettu, v němž byli tvůrci německé literatury v Praze uzavřeni - německém, německo-židovském a měšťanském, tj. národnostním, etnickým a sociálním. Max Brod naopak zdůrazňuje jako příčinu rozkvětu této literatury otevřenost vůči všem kulturním sférám, které se v Praze prolínaly. Přesto však ve svých vzpomínkách zmiňuje boj mezi jednotlivými národnostmi: „Stará rakouská Praha bylo město, kde mezi sebou nepolemizovali jen jednotlivci, ale kde se vzájemně potíraly tři národnosti: Češi jako většina, Němci jako menšina a Židé jako menšina v lůně této menšiny. (...) Praha, město tří národností, Praha, město polemické.“⁴ Právě vzájemný vliv všech tří kulturních prostředí v Praze umožnil podle Oskara Wienera vznik této jedinečné literatury, která je nezaměnitelná a nemohla by být vytvořena nikde jinde.⁷ Johannes Urzidil dokonce uvádí etnické vlivy čtyři

² LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha : NLN, 2000. s. 534.

³ ADLER, H. G. *Literární tvorba Pražské školy*. Brno : Barrister & Principal, 2003. s. 11.

⁴ BROD, Max. *Život plný bojů*. [Praha] : Nakladatelství Franze Kafky, 1994. s. 7.

⁵ WIENER, Oskar (ed.). *Deutsche Dichter aus Prag*. Wien - Leipzig : Ed. Strache, 1919. s. 7.

- německví (jazykové a kulturní), češství (jako obklopující životní prostředí), židovství (ať už dané národností, nebo jako utvářející historický faktor města) a nakonec rakušanství (ve kterém se autoři narodili a byli vychováni).⁶ Toto mnohonásobné kulturní působení ztížilo odpověď na otázku, do které národní literatury zmiňované autory zařadit, zda do české, německé či rakouské. Žádné jednoznačné odpovědi se ale v tomto případě nelze dobrat, pražská německá literatura zůstává samostatnou kapitolou v rámci příslušné národní i světové literární historie.

1.3 Novoromantismus a expresionismus

Německý literární život se v Praze začal formovat kolem německého literárního a uměleckého spolku Concordia, který byl založen v roce 1871 u příležitosti 80. narozenin rakouského dramatika Franze Grillparzera a sídlil v dnešním Slovanském domě v ulici Na Příkopě. Jeho členové chtěli posílit vazby na německé zahraniční literární dění, neboť se cítili vyloučení z pražského kulturního života. Spolek pořádal literární večery s významnými literáty jako hosty, ve spolku se scházeli novináři listů *Bohemia* či *Prager Tagblatt*, dramatikové a spisovatelé. Nejprve stál v jeho čele Alfred Klaar, divadelní teoretik a spisovatel, později jej vedli básníci Friedrich Adler a Hugo Salus. Do této skupiny patřili také Josef Willomitzer či Heinrich Teweles. Concordia se orientovala na tradice a minulost a převažovala v ní nacionální atmosféra. Její představitelé však ještě nedokázali vystoupit ze zasetí maloměstské Prahy a lokální literatury.

Koncem 19. století vznikaly jako reakce na naturalismus různé umělecké směry a tendence, které bývají označovány jako novoromantismus. Ten na jedné straně zahrnoval příklon tzv. pozdních romantiků k romantismu první poloviny 19. století a navázání na jeho charakteristické rysy. Na druhé straně však popisoval i tendence, které měly v české literatuře obdobu v dekadenci a symbolismu. Základním rysem byl důraz na individuální básnický prožitek a propracovaný jazyk, které dodávaly tvorbě výrazný lyrický ráz. Její styl

⁶ MIKULÁŠEK, Alexej - GLOSÍKOVÁ, Viera - SCHULZ, Antonín B. a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha : Votobia, 1998. s. 415n.

ovlivňovala kromě Wagnerovy hudby také atmosféra pozdní secese a dobové pocity „fin de siècle“. Tematicky se novoromantické přiklonili k dějinám, mýtům a legendám, od intelektu a racionálního pojetí skutečnosti se obraceli do snu a iracionality, fantastiky a exotiky.

„Pro pražskou německou literaturu pak má neoromantismus epochální význam velmi obdobný funkci t. zv. dekadence pro písemnictví české, s nímž má ne jeden rys společný a s nímž se stýká i časově. Lze říci, že novoromantismus německou literární Prahu ve smyslu plnější rozvitosti teprve zakládá... Při tom se pražské novoromantice dostává zcela zvláštního údělu: duše města nazíraná německými a židovskými autory zrcadlí se v ní slovesnými svědectvími velmi výraznými, osobitými a průkaznými, ale vrchol pražské německé literatury novoromantika neznamena ani zdaleka... Všechny konstanty novoromantiky: únik z času a prostoru, experiment, soustava klamavých zrcadel, hypnotická a halucinační deformace skutečnosti, umělé ovzduší skleníku a pařeniště, pudovost, mátožnost, obsese, záměna snu s realitou a splývání obou, nezávazná hra, privátnost a výlučnost prožitku, popření lidské soudržnosti i společenské funkce - to vše je v nejbohatším odstínění v pražské novoromantice od ztajeného náznaku do vybičovaného výkřiku, od projevů, jež se váhavě odpoutávají od neoklasicismu, až do těch, jimiž novoromantika plnými plachtami vplouvá do expresionismu.“⁷

V opozici ke Concordii se postupně kolem Spolku německých výtvarných umělců v Praze, založeného roku 1895, seskupila mladá bohémská generace, od roku 1898 se pod názvem Jung Prag soustřeďovala kolem Oskara Wienera a scházela se na Příkopech v kavárně Renaissance. Tato skupina se postupně obměňovala a stala se výchozím místem pro řadu novoromantiků. Byli s ní spřízněni i výtvarníci Emil Orlik a Hugo Steiner-Prag. Z pražských německých autorů k novoromantismu náleželi Hugo Salus, Paul Leppin, Leo Perutz, mladý Rainer Maria Rilke či Gustav Meyrink. Většina jich sice Prahu později opustila (Rilke odešel do Mnichova už roku 1896, po roce 1900 následovala řada dalších), ale ve svých dílech se dál vraceli k tomuto magickému městu, kde se prolíná minulost s přítomností, a rozšířili tak jeho slávu i za hranice.

⁷ EISNER, Pavel. Německá literatura na půdě ČSR. Od roku 1848 do našich dnů. in: *Československá vlastivěda*, sv. 7, Písemnictví. Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1933. s. 351n.

Hugo Salus (1866-1929) byl předním básníkem této generace, udržoval kontakty se Zeyerem a Vrchlickým, v sentimentálně a idylicky laděné lyrice i próze se inspiroval pražskou historií a zachytil realistickou drobnokresbou běžný pražský život. **Leo Perutz** (1884-1957), mezi válkami jeden z nejčtenějších prozaiků německého jazyka, psal prózy s detektivními motivy, které však obsahovaly výrazné tajemné a snové prvky. Do prostředí rudolfínské Prahy je zasazen jeho zřejmě nejúspěšnější román *Noc pod kamenným mostem* (*Nachts unter der steinernen Brücke*, 1953). V něm ožívá tajemné prostředí židovského ghetta, svět magie a zázraků, osudy jednotlivců jsou v tomto ohraničeném prostoru propojené, ať už jde o císaře Rudolfa II., rabbiho Löwa nebo finančníka Mordechaje Mayzla a jeho krásnou ženu Ester. **Paul Leppin** (1878-1945), mistr literární stylizace a expresivní obraznosti, bývá nazýván „nekorunovaný král pražské bohémy“. Toto město, ve kterém strávil celý život, se také stalo námětem jeho próz i dramát. V souladu s dobovým nazíráním líčí Prahu jako romantické, tajemné a démonické město, v němž člověk bojuje se svou sexualitou, s osamělostí a izolací, se ztrátou identity či postupným rozkladem a zánikem. Podobné ladění má jeho román z roku 1914 *Severinova cesta do temnot* (*Severins Gang in die Finsternis*) s podtitulem *Pražský strašidelný román*. Mladík Severin v něm putuje pustými pražskými ulicemi, Praha se stává zhmotněním Severinových nálad a představ, když se propadá do temnot vlastní duše. Tento román má nejblíže k Meyrinkovu *Golemovi*, asi nejvýznamnějšímu románu s novoromantickými rysy. Meyrink se dokonce stal předobrazem pro tajemného Nikolause, se kterým se Severin přátelí. Společně s Leppinem začal v roce 1906 **Oskar Wiener** (1873-1944) vydávat časopis *Wir*, jenž byl zakrátko zakázán. Tento pražský Žid je autorem několika próz spjatých s Prahou, sbíral německou a českou lidovou slovesnost, do němčiny přeložil české národní pověsti a v roce 1919 sestavil antologii *Deutsche Dichter aus Prag*. Na rozhraní mezi novoromantismem a expresionismem už stojí básník a prozaik **Viktor Hadwiger** (1878-1911).

Rainer Maria Rilke (1875-1926) je jedním z autorů, které není možné přiřadit pouze k jedinému uměleckému směru. Jeho první tvůrčí období je spjata s novoromantismem a tematicky zachycuje krásu Prahy, české země a

kultury i s lidovými písněmi. Svůj zájem o dění v českém světě dokládá v prózách *Dvě pražské povídky* (*Zwei Prager Geschichten*, 1899), k nimž mu byl inspirací proces s Omladinou. Po odchodu z provinční Prahy cestoval po Rusku a pobýval v Paříži u Augusta Rodina. Tehdy nastává jeho umělecký přerod. Výsledkem jsou pak jeho vrcholné pozdní sbírky hymnických, elegických veršů *Elegie z Duina* (*Duineser Elegien*, 1923) a *Sonety Orfeovi* (*Sonette an Orpheus*, 1930), v nichž dospěl nejdál ve vyjádření skrytého, nadčasového, ideálního obsahu a smyslu věcí.

Další generace vstoupila na německou literární scénu v Praze v letech 1905-1910. Její představitele, kteří dosáhli mezi ostatními z Prahy pocházejícími literáty největší slávy a byli převážně židovského původu, označil Max Brod, vedoucí postava tohoto přátelského uskupení, jako Pražský kruh. Vedle již zmiňovaného Broda do úzkého kruhu patřili především Franz Kafka a dále prozaik Oskar Baum a filosof a teoretik sionismu Felix Weltsch. Později se k nim přidali Franz Werfel, Johannes Urzidil či Ludwig Winder, spříznění s nimi zpočátku byli i Rilke a Meyrink. Přestože zmiňovaní literáti začali publikovat již před rokem 1910, tento letopočet představuje určitý předěl, kdy na literární scénu vstupuje překvapivě velké množství autorů, a zároveň je též počátkem období trvajících do roku 1920, jež bývá označováno jako „expresionistické desetiletí“.

Nový umělecký směr - expresionismus - se zrodil jako protiklad k pozitivismu, naturalismu a impresionismu v první čtvrtině 20. století. Nejprve označoval proudy ve výtvarném umění a hudbě, posléze byl uplatňován i v literatuře. Nešlo o literární školu v pravém slova smyslu, ale o množství literárních časopisů, antologií, kabaretů, kaváren a avantgardních divadel, což přispělo k určité generační a světonázorové soudržnosti. Různé pesimistické filozofické názory, reprezentované především Nietzsche, vedly ke zpochybnění osvícenské racionality a možnosti poznání světa ústícímu do obav z lidské iracionality, ke ztrátě nejvyšších hodnot a sekularizaci světa, k nihilismu a krizi jazyka. Rostoucí dynamika životního stylu, rychlý vývoj industriální společnosti, život moderních velkoměst s množstvím mediálních informací a nových možností zábavy, s tím související otupění, strach z chaosu, ztráta schopnosti komunikovat a pocit samoty uprostřed davu,

později také rozpoutání války, to vše patřilo k výchozímu pozadí expresionismu. Tento umělecký směr usiluje o nový výraz a formu, je stylistickým experimentem, odmítá estetičnost a dekorativnost. Je revoltou mládeže proti spoutávajícím zděděným společenským normám, chce vytvořit nového člověka. K základním motivům patří velkoměsto, nemoc a šílenství, erotika, nový člověk; zobrazování ošklivosti reality vede až k programové estetice hnusu. Expresionisté nazírali svět globálně, směřovali k abstrakci a nekauzálnosti, k odhalení podstaty skryté za viditelným jevem. Od původního vítání války jako konce starého světa a příchodu nového řádu se autoři pod vlivem hroživých prožitků zákopové války a boje člověka proti mase strojů obraceli k pacifismu. Z hroživé reality, soumraku lidstva, utíkali k vitalismu a předcivilizačnímu primitivismu, nebo hledali útočiště v utopii „nového člověka“, který svět směřující k apokalypse zachrání zevnitř všeobjímající láskou a sbratřením lidí. Tento mesianistický proud postupně přešel do poslední fáze expresionismu, levicového aktivismu, v němž vyvrcholil, nabyl maximální intenzity, apelativní funkci literatury zdůraznil na úkor ostatních a postupně zanikl.

Nejvýrazněji se tento nový směr projevil v Německu, kde se autoři tohoto zaměření soustředili kolem časopisů *Die Aktion* a *Der Sturm*. V německém jazykovém prostředí byl nejvýznamnějším centrem Berlín, nelze však opominout ani význam Prahy, jejíž autoři se stali spolutvárci expresionismu a vnesli do něj specifické rozměry a akcenty. Nejčastěji jsou mezi expresionisty řazeni Franz Werfel a Paul Kornfeld, ale patří k nim též Franz Kafka či Ernst Weiss. Pražský literární život se v tomto období organizoval kolem židovského spolku Herder-Verein, založeného roku 1910. V jím vydaných pěti číslech časopisu *Herder-Blätter* se literárně profilovala nová generace, publikovala tu celá řada již známých autorů, mnozí další zde debutovali. Zde už se také projevil jeden z programových bodů této generace - zprostředkování české kultury a umění německému jazykovému prostředí, které se projevilo nejen v překladech české literatury, ale i v beletrii a teoretických pojednáních. Zároveň přispívání do berlínských a jiných časopisů pomáhalo pražským německým autorům překonávat zeď oddělující je od

⁸ FIALOVÁ-FLIRSTOVÁ, Ingeborg. *Expresionismus*. Olomouc : Votobia, 2000.

německé kultury. Určitá generační pospolitost byla posilována i setkáními, která probíhala především v Hyberské ulici v kavárně Areo, jež byla v době před první světovou válkou a krátce po ní nejvýznamnější pražskou německou spisovatelskou kavárnou. Tato generace byla rovněž ovlivněna jičínským rodákem **Karlem Krausem (1874-1936)**, který od roku **1910** pronesl v Praze celkem **57** přednášek, téměř čtyřicet let vydával prakticky sám revue *Die Fackel* a byl velkým kritikem jazyka a fráze.

Vedoucí osobností tohoto období byl **Max Brod (1884-1968)**, jenž měl zásluhu na rozsáhlé organizační a propagační činnosti, zprostředkoval možnost publikování mnoha začínajícím literátům, hrál významnou úlohu při formování sionismu a zachránil pro literaturu dílo Franze Kafky. Mimo romány ze židovské historie stojí za zmínku především jeho memoárové knihy, ve kterých zachytil život německé literární Prahy na počátku 20. století.

Na osobnost **Franze Kafky (1883-1924)** byla často redukována celá pražská německá literatura. Tento autor povídek *Ortel (Das Urteil, 1912)* či *Proměna (Die Verwandlung, 1915)* a nedokončených románů *Zámek (Das Schloss, 1922)* a *Proces (Der Prozess, 1925)* vytvořil ve svých mnohoznačných dílech postavy lapené ve zbyrokratizovaném, odcizeném světě, zmítané nepochopitelnými silami, kterým se nemohou bránit, vzhlížejí k bližší neurčeným absolutním hodnotám, jichž ale nemohou dosáhnout. Dramatik, spisovatel a esejista **Paul Kornfeld (1889-1942)** se proslavil svými expresionistickými dramaty, uváděnými po jeho odchodu do Německa během první světové války na berlínských scénách, v nichž se jako hlavní motiv opakuje téma záchrany člověka v návratu k vlastní duši. K nejlepším patří historické drama *Žid Süss (Jud Süss, 1931)* zabývající se otázkou, zda je možná úplná židovská asimilace.

Vedle Rilka a Kafky byl třetí nejvýraznější postavou německé literární Prahy **Franz Werfel (1890-1945)**. Již první básnickou sbírkou blízkou expresionismu *Přítel světa (Der Weltfreund, 1911)* se díky příznivé kritice Karla Krause prosadil v německy mluvících zemích a úspěch slavil i se svými prózami a dramaty. Vliv katolického křesťanství se projevil v jeho románech *Barbora neboli Zbožnost (Barbara oder Die Frömmigkeit, 1929)*, kde popsal

vztah ke své chůvě a chod rodičovské domácnosti v Opletalově ulici, a v *Písni o Bernadette* (*Das Lied von Bernadetta*, 1941) o lurdkém zjevení Panny Marie. Jedním z vrcholů jeho tvorby je román *Čtyřicet dnů* (*Die vierzig Tage des Musa Dagh*, 1933), který téměř přerůstá v historickou reportáž. V něm Werfel zachytil téměř neviditelný proces rostoucího napětí mezi tureckým a arménským národem, který vyvrcholil genocidou Arménů během první světové války. Tradiční forma jeho tvorby otvírá prostor pro vyznění děje jako nejdůležitější složky, nesoucí silný etický a duchovní rozměr - vymanění z prokletí egocentrismu a nalezení cesty k sbratření lidí prostřednictvím lásky a oběti.

Specifickou a nezařaditelnou osobností v rámci pražské německé literatury byl levicově orientovaný „zuřivý reportér“ a světoběžník **Egon Erwin Kisch** (1885-1948). Přívlastek, který si sám dal, dobře vystihuje jeho životní styl i nasazení věnované novinářské práci. Základem jeho reportáží s výraznou estetickou funkcí je pravdivé zobrazení událostí v celé jejich barvitosti, fantazie ale nesmí vést ke zkreslení informací. To sice platilo pro období, kdy působil v Praze v německých novinách *Prager Tagblatt* a *Bohemia*, v reportážích ze Sovětského svazu je však už zřetelná určitá poplatnost stalinskému systému a černobílé vidění reality. Narozdíl od ostatních pražských německých autorů se anarchisticky a bohémsky orientovaný Kisch ve svých pražských reportážích a dramatech zaměřil na spodinu společnosti, na její sociální periferii. Pražské podsvětí s jeho hospodami a kabarety, zalidněné figurkami zlodějů, pasáků a lehkých holek, ale i atmosféru židovského ghetta zachytil například v souboru povídek a reportáží *Aus Prager Gassen und Nächten* (1912, česky výbor z roku 1914 s názvem *Zapovězené lokály a jiné obrázky*), v románu *Pasák* (*Der Mädchenhirt*, 1914), dramatu *Nanebevstoupení Tonky Šibenice* napsaného mezi lety 1920-21 a souboru próz s kriminální tematikou *Pražský pitaval* (*Prager Pitaval*, 1931).

Po vypuknutí první světové války byla řada autorů povolána do zbraně a k dalšímu rozpadu pražského kruhu přispěl i vznik Československa, v Praze zůstali je autoři schopní uživit se svým občanským povoláním (Kafka, Leppin, Urzidil), ostatní se usazovali především v německy mluvících zemích.

Nejmladší generace vstoupila do literatury až po válce a nedosáhla již takového významu jako předchozí. Patřili k ní spisovatel a literární historik Josef Mtihlberger, levicově zaměřený autoři Franz Carl Weiskopf a Louis Fúrnbeg nebo **Johannes Urzidil** (1896-1970). Posledně jmenovaný, nazývaný „poslední německy mluvící český vlastenec“, se zabýval Goethovým vztahem k Čechám a osobností Václava Hollara. Těžiště Urzidilovy tvorby však leží v povídkách a novelách ze Šumavy a v nostalgických vzpomínkových a autobiografických prózách ze zaniklého světa pražské německé literatury. Mezi ně patří úspěšná povídková sbírka *Pražský triptych* (*Prager Triptychon*, 1960), kompozičně vybudovaná po vzoru stavby středověkého oltáře. Po roce 1933 se Praha stala významným exulantským centrem, neboť zde hledalo útočiště množství antifašisticky orientovaných umělců prchajících z Německa; vzniklo zde i několik německých exilových nakladatelství a časopisů. Rokem 1939 a později rokem 1945 však pražská německá literatura končí - autoři, kteří přežili válku a koncentrační tábory, se po vysídlení Němců už neměli kam vrátit.

1.4 Pražské reflexe

Vnímání Prahy bylo u německy píšících autorů zcela odlišné od toho, jak toto město působilo na české autory a jak se odráželo v jejich dílech. Praha byla pro Němce provinční město, ze kterého toužili uprchnout, ale přesto si je dál nesli s sebou. Když psal Oskar Wiener předmluvu ke sborníku *Deutsche Dichter aus Prag* vydanému v roce 1919, přirovnal Prahu - „město podivínů a fantastů, toto neklidné srdce střední Evropy“ - ke krásné, ale náladové ženě. Kdo jednou pohlédl do jejích hlubokých, tajuplných očí, zůstane po celý život zajatcem její magie, i kdyby ještě v mládí uprchl, a navždy po ní bude tesknit.⁹ Praha byla pro německy píšící autory osudovým městem, ale zároveň pro ně byla nepochopitelná, tajemná. Staletí kulturního vývoje a množství pověstí a legend, jimiž byla opředena, se stávaly zdrojem inspirace, avšak bez hlubšího pochopení souvislostí. Němečtí spisovatelé starší generace většinou nerozuměli česky (to už neplatilo pro generaci Pražského kruhu), česká snaha

⁹ WIENER, Oskar (ed.). *Deutsche Dichter aus Prag*. Wien - Leipzig : Ed. Strache, 1919. s. 5.

o samostatnost jim byla cizí. Nevnímali jako Češi nové, živé, rostoucí město s rozšiřujícím se průmyslem a stále silnější dělnickou vrstvou, jejich světem byla stará Praha, v jejímž tajemném labyrintu bloudili jako osamělí poutníci. Jejich specifický citový vztah k tomuto městu, ve kterém se prolínala magická přitažlivost s odcizením, bývá označován jako Hassliebe - nenávistná láska.

„Národní metropole má v německé literatuře z Čech zcela vyhraněnou pozici. Jsou srdcem cizího národa, je sídlem a srdcem vší cizosti; je to místo zabydlené divnými přízraky minulosti, místo likvidace a ztráty, nejistá půda, houpající se pod nohama, rejdiště stínů nočních a denních; vid Prahy v německé literatuře je vyloženě fantasmagorický; je to město-plemeniště nehmatatelných tajemství a trýznivých záhad. Město-upír, jež láká německou duši gorgonickou hrůzou, jako Karthago lákalo římské žoldnéře; město, v němž co chvíli zázrak může se vtělit ve skutečnost a jež soustřeďuje na sebe cítění probíhající celou škálou melancholických lásek, sladké touhy a zpěněné nenávisti; složitý pocit, jemuž německá terminologie říká Hassliebe a jenž je typickým prožitkem erotickým: Praha sama je nenávistně milovanou ženskou bytostí.“¹⁰

Franz Werfel vzpomínal na Prahu jako na město, které tomu, kdo nebyl Čech, nenabízelo žádné skutečné prožitky, poskytovalo jen snění, drogové opojení či fatu morganu života, a zachránil ho jen tehdy ještě napůl nevědomý krok, když Prahu ve 22 letech natrvalo opustil." Němečtí autoři trpí pocitem ztraceného domova a odcizení, protože Praha se jim skutečným domovem vzhledem k jejímu českému charakteru nikdy stát nemohla.

Celou situaci dobře charakterizuje Pavel Eisner: „Zajisté - nikde jinde než v Bruggách nad Vltavou nebyl tak nasnadě únik z pochybné skutečnosti do umělých rájů; nikde jinde nebylo tolik podnětů přežívající historie k výpravám do dálek místa a času; nikde jinde nebylo nahromaděno tolik mučivé atmosférické úzkosti, jež ponoukala zapřítí den, zapřít se v sen; nikde jinde nebylo tolik pobídek pro hašiš artificieálního prožitku jako na této

¹⁰ EISNER, Pavel. *Milenky. (Německý básník a česká žena)*. Praha : Concordia, 1992. s. 18n.

" *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur*. Praha : Academia, 1967. s. 203.

houpavé, vratké a záludné půdě, v níž se německý člověk propadal, nedosahuje kořenů a stále pronásledován tajemnými hlasy."¹²

io

Jak uvádí Kurt Krolop , za 1. světové války, mezi lety 1914-1917, vyšla celá řada románů a povídek pražských německých autorů, kteří si za dějiště vybrali historickou nebo soudobou Prahu: *Severinova cesta do temnot* od Paula Leppina (1914), *Kischův Pasák* (1915) či *Tychona Brahe cesta k Bohu* od Maxe Broda (1915). Do stejného období spadají i dva Meyrinkovy pražské romány - *Golem* (podzim 1915) a *Valpuržina noc* (podzim 1917). Příchod války vnímá řada spisovatelů jako zánik jedné epochy a jejích hodnot, jako konec všeho známého. Pociťují blížící se konec měšťanského liberalismu a humanistického dědictví i rozpad rakousko-uherské monarchie. Především autoři židovského původu mají obavy z možného nebezpečí, plynoucího z narůstajících militantních a antisemitistických nálad. Tak se k nostalgii ze zániku staré Prahy pohřbené při asanaci ještě přidává melancholie z vědomí konce epochy, v níž došlo k rozkvětu německy psané literatury a která se vznikem Československa přišla o své specifické rysy.

¹² EISNER, Pavel. Německá literatura na půdě ČSR. Od roku 1848 do našich dnů. in: *Československá vlastivěda*, sv. 7, Písemnictví. Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1933. s. 352.

¹³ KROLOP, Kurt. Zur Geschichte und Vorgeschichte der Prager deutschen literatur des „expressionistischen Jahrzehnts“, in: *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur*. Praha : Academia, 1967. s. 65n

2. Život a dílo Gustava Meyrinka

Občanské jméno spisovatele Meyrinka bylo Gustava Meyer, příjmení Meyrink používal jako literární pseudonym, úředně mu byla změna jména povolena až v roce 1917. Narodil se 19. ledna 1868 ve Vídni v hotelu Zum Bock jako nemanželské dítě. Jeho matkou byla bavorská dvorní herečka Marie Meyerová, která úspěšně hostovala v mnoha divadlech evropských velkoměst. Jeho otec, württemberský státní ministr, svobodný pán Carl von Varnbithler von und zu Hemmingen, považoval za nedůstojné se s herečkou oženit. Svého syna nelegitimoval, teprve v roce 1919 v době spisovatelovy největší slávy, když bylo Meyrinkovi už padesát let, mu otcova rodina nabídla přijetí do svého kruhu. Chlapce se ujali matčini rodiče usazení v Hamburku. Jejich zámožná rodina pocházela ze Slezska a strýc Eduard Meyer byl slavný historik. Do školy začal Gustav chodit v Mnichově, od druhé třídy gymnázia přešel na lyceum v Hamburku. Jeho bydliště se střídala podle matčinych pracovních nabídek. Nakonec se z „jasného a bezstarostného Bavorska“ a „z mlhavého Hamburku“¹⁴ přestěhoval do Prahy, neboť jeho matka dostala angažmá na divadelní sezónu 1884-1885 v Německém zemském divadle. Když se v roce 1885 změnil ředitel, odešla do Petrohradu, ale syna nechala samotného v Praze. Meyrink se nikdy nevyrovnal s tímto rozloučením, které bylo příčinou jeho negativního vztahu k matce, což se odrazilo na některých ženských postavách v jeho dílech.

Sedmnáctiletý Meyrink navštěvoval gymnázium, později přestoupil na pražskou obchodní akademii, kde roku 1888 maturoval. Po roční praxi v exportním obchodě se pustil do vlastního podnikání. Umožnil mu to finanční obnos od jeho otce, splatný v den plnoletosti. V srpnu 1889 společně se synovcem básníka Christiana Morgensterna založil bankovní a směnečný ústav „Meyer & Morgenstern“. Firma sídlící v Ovocné ulici č. 2

¹⁴ MEYRINK, Gustav. *Dům alchymistův*. Praha : Argo, 1996. s.88.

ukončila svou činnost v únoru 1894, kdy si Meyrink otevřel vlastní „První křesťanskou záložnu“ na Václavském náměstí č. 33.

Gustav Meyrink byl již v mládí značně všestranná osobnost. Ještě za studií vstoupil do pražského německého veslařského klubu Regatta, kde získal řadu cen, například v roce 1887 na mistrovství Německa a Čech ve skulu, a stal se nejúspěšnějším přeborníkem v sedmdesátileté historii klubu. Vynikal také v šermu a střelbě. Patřil rovněž mezi první, kdo se po pražských ulicích projížděli v automobilu. Již svým vzhledem nápadný (urostlý, sportovní, suverénní) mladý bankéř se brzy stal známou postavou nejen mezi pražskou německou smetánkou, ale i v bohémské společnosti v zakouřených hospodách staré Prahy. Svým elegantním zjevem i extravagantním chováním cíleně provokoval počestné měšťany. V té době považoval za smysl života veslování, šachy a milostná dobrodružství. Jeho stylizovaný portrét v postavě záhadného Nikolause vytvořil Paul Leppin v románu *Severinova cesta do temnot*. „V osobě mladého studenta bylo něco nejasného a nevysvětlitelného, co Severina přitahovalo a nutilo jej, aby vyhledával jeho společnost. O Nikolausovi, který přijel do Prahy před několika lety a studoval na univerzitě filosofické obory, nedokázal nikdo říci nic bližšího. Hrával fotbal a tenis na hřištích na Letné a k vidění býval také v loděnicích veslařského klubu u Vltavy. Večer vysedával po kavárnách, celé hodiny hrál s nejrůznějšími lidmi šachy a tenkou slámkou přitom popíjel nespočetné sklenice švédského punče. Vědělo se, že je boháč, že má velikou a cennou knihovnu, stýká se s umělci a věnuje se okultismu. Ve svém elegantně a vkusně zařízeném bytě měl mnoho podivuhodných a neobyčejných věcí - bronzové sošky Buddhů se zkříženými nohama, mediální kresby v kovových rámech, skarabeje i magická zrcadla, portrét Blavatské a opravdovou zpovědnici. Vyprávělo se, že v jeho pokoji přišel kdosi záhadným způsobem o život.“¹⁵

Vnitřní konflikty dovedly nakonec Meyrinka v roce 1890 nebo 1891 k pokusu o sebevraždu. Podle jeho vlastních slov ho od jejího dokonání

¹⁵ LEPPIN, Paul. *Severinova cesta do temnot (Pražský strašidelný román)*. Praha : Concordia, 1992. s. 34n.

zachránil spiritistický sešit, který objevil podstrčený pod dveřmi. Začal se zajímat o okultismus zahrnující magii, alchymii či parapsychologii, studoval dějiny tajných společností, shromáždil rozsáhlou okultní knihovnu, řadu děl sám přeložil a udržoval korespondenci především s anglickými tajnými řády. V roce 1891 spoluzaložil lóži U modré hvězdy, jíž i předsedal a k jejímž členům patřili kromě jiných spisovatelé Emanuel z Lešehradu, Julius Zeyer a Karel Weinfurter či hrabě Jan Harrach. Tato lóže byla pobočkou Theosofické společnosti založené roku 1875 ruskou kněžnou Jelenou Petrovnou Blavatskou, která se snažila propojit vlivy východního a západního okultismu. Mimo to se Meyrink účastnil i v té době módních spiritistických seancí, které však zklamaně hodnotil jako podvod nebo sebeklam.

Mladý Meyrink, podle E. E. Kische „v pražské společnosti všeobecně známý, zvláště ve veslařských a spiritistických kruzích“¹⁶, pravidelně docházel do šachovny v kavárně Continental, kde měl pro sebe a své přátele rezervovaný stůl a kde se seznámil s mladou generací pražských německých spisovatelů a umělců. „Témata rozhovoru u Meyrinkova stolu bývala: nejprve nejasné narážky na společenské události, kterým jsem nerozuměl a které přece jen nějak souvisely s nepřeboleným utrpením křivého nařčení, - za druhé Meyrinkova novela právě otištěná v *Simplicissimu*, a povídka, na níž zrovna za horlivého pátrání po pramenech a odborného studia mistr pracoval. (...) Někdy Meyrink šeptem recitoval i nějakou pasáž z právě se rodící novely. Přijímal i námitky, vždycky krajně zdvořile, vděčně, uznale. V tomto prostředí se jevil zcela jinak, než když si to ztuha a samotářsky vykračoval po Příkopech. V jeho lesklých modrých očích, užasle a zeširoka hledících, zableskla někdy jistá srdečnost, teplo.“¹⁷ Max Brod na něho vzpomíná jako na obdivuhodného muže, který na něj měl velký vliv. Jeho sugestivní kouzlo přitahovalo všechny kolem, byl poutavým vypravěčem, který jako šosáka odsoudil každého, kdo jeho příběhům nevěřil.

¹⁶ KROLOP, Kurt - SPITZOVÁ, Barbara. Gustav Meyrink. Předmluva in: Meyrink, Gustav. *Černá koule*. Praha : Odeon, 1967. s. 9.

¹⁷ BROD, Max. *Život plný bojů*. [Praha] : Nakladatelství Franze Kafky, 1994. s. 183.

V roce 1893 se Meyrink oženil s Hedwigou Aloisií Mertlovou. Bezdětné manželství zřejmě nebylo příliš šťastné. V srpnu 1897 se v Regattě seznámil s dívkou z přední české rodiny, čtyřadvacetiletou Philomenou (Měnou) Berndtovou, a o měsíc později se s ní tajně zasnoubil. Jeho první žena však odmítala rozvod, takže druhé manželství bylo uzavřeno až roku 1905 v Anglii.

Přelom století byl pro Meyrinka osudovým obdobím. V roce 1897 se u něj projevil příznaky míšní choroby spojené s ochrnutím, která naplno propukla roku 1899. Lékaři ji označovali jako nevyлéčitelnou tuberkulózu míchy, po Praze se však o ní mluvilo jako o syfilidě. V této době navíc začal i jeho společenský pád. Důstojník v záloze a kolega z klubu Regatta Wilhelm Ganghofner veřejně urazil Menu Berndtovou, Meyrink ho roku 1901 vyzval na souboj. Ganghofner odmítl nemanželského Meyrinka jako neschopného satisfakce. Meyrink tedy na něho i na jeho sekundanty Hellera a Budinera podal stížnost u c. a k. armádního velitelství, zatímco oni zase na Meyrinka podali žalobu pro urážku na cti. Okresním soudem na Ovocném trhu byl 8. ledna 1902 Meyrink odsouzen ke čtrnáctidennímu vězení, které mu bylo pro zachovalost zmírněno na peněžní pokutu 1000 korun. Současně však probíhalo další trestní řízení, které se zabývalo obviněním Meyrinka z finančních podvodů a zneužívání spiritismu k ovlivňování klientů. 18. ledna 1902 byl zatčen a strávil ve vazbě tři měsíce, než se všechna obvinění ukázala jako neprokazatelná a řízení bylo zastaveno. Během vazby se však zhoršila jeho nemoc, ochrnutý musel být převezen do vězeňské nemocnice. Po propuštění ztroskotaly jeho veškeré snahy o oživení obchodu, neboť se o něm po Praze mezitím rozšířilo množství pomluv. Jeho zdravotní stav se postupně zlepšoval, jak Meyrink věřil, jen díky józe.

Ač bývá s těmito zážitky spojován impuls, který bankéře Meyera přivedl ke psaní, úmysl napsat knihu vyjádřil už dříve. První povídka mu vyšla v září 1901 v mnichovském satirickém týdeníku *Simplicissimus*. Meyrink sám klade počátek své spisovatelské dráhy do roku 1901: „Často se mě ptali, jak se stalo, že jsem se přes noc stal z obchodníka

spisovatelem. *Vnější podnět* byl tento: když jsem se kdysi seznámil v Lahmannově sanatoriu se spisovatelem Oskarem A. H. Schmitzem a vyprávěl jsem mu několik pozoruhodných zážitků, které se mi přihodily, zeptal se mne: ‚Proč to nenapišete?‘ - ‚Jak se to dělá?‘ zeptal jsem se. ‚Napište to prostě tak, jak povídáte!‘ radil mi. Sedl jsem si a napsal jsem novelu ‚Žhavý voják‘, poslal jsem ji časopisu *Simplicissimus* a byla hned přijata.“¹⁸ Povídka *Žhavý voják (Der heisse Soldát)* původně měla být autorovi vrácena, ale Ludwig Thoma ji společně s příspěvkem Paula Bussona a Alexandra Rody Rody prosadil do tisku; tito tři autoři se pak stali pravidelnými přispěvateli *Simplicissima*.

Nakladatel *Simplicissima* Albert Langen vydal na jaře roku 1903 v Mnichově Meyrinkovu první sbírku povídek *Žhavý voják a jiné povídky (Der heisse Soldát und andere Geschichten)*. Rok nato vyšel další povídkový soubor *Orchideje. Podivuhodné povídky (Orchideen. Sonderbare Geschichten)*. Jejich úspěch přivedl Meyrinka k rozhodnutí věnovat se pouze literatuře. V květnu 1904 opustil Prahu a usadil se ve Vídni, kde téměř denně navštěvoval kavárnu Imperiál a půl roku řídil redakci časopisu *Der liebe Augustin*, pro který pracoval například Roda Roda či Alfred Kubin. Po dvou letech podnikl Meyrink cestu po Anglii, na které se oženil s Měnou. Po krátkém pobytu ve švýcarském lázeňském městě Montreaux se roku 1906 usadili v Mnichově a o pět let později se definitivně přestěhovali do Starnbergu u Starnberského jezera nedaleko Mnichova. Zde v „Domě u poslední lucerny“ Meyrink 5. prosince 1932 zemřel.

Gustav Meyrink strávil v Praze téměř 20 let života, od svého sedmnáctého do třicátého šestého roku, tedy období, kdy člověk nejvíce vnímá své okolí, vstřebává jeho atmosféru a je jím utvářen. Pro Meyrinka bylo toto údobí o to významnější, že zde kromě středoškolských studií a prvních pracovních let, kdy byl součástí městské smetánky, prožil také krach vlastního bankovního domu po neprokázaném nařčení a několika měsících strávených ve vazbě. Tento prožitek se silně promítl i do jeho

¹⁸ MEYRINK, Gustav. Jak jsem se stal spisovatelem. Zázitek u Vltavy. *Československá literatura*, 1989, roč. 34, č. 2, s. 202.

díla, kde můžeme nalézt jasnou paralelu mezi jeho zkušeností a osudy hlavního hrdiny *Golema*, který je rovněž neprávem obviněn a po čase bez vysvětlení propuštěn na svobodu. Také povídka *G. M.* o německém „Amerikánovi“, kterého též vyhnali z Prahy, má silné autobiografické rysy. Do Prahy se Meyrink vrátil pouze dvakrát a jen nakrátko. Přesto, nebo možná právě proto, se k Praze stále znovu vracel ve svém díle, i když ho k ní vázal ambivalentní vztah. To vysvětluje i jeho odpověď na anketu „Proč jste opustil Prahu?“, kterou v roce 1922 otiskl deník *Prager Tagblatt*: „Když jsem si roku 1916 udělal zajižďku přes Prahu a vystoupil na nádraží, okamžitě se mě zmocnil tentýž dávivý, nepříjemný pocit, který mě přepadl pokaždé, když jsem zas po delší době dýchal pražský vzduch. Nemohu si pomoci, pro mne je Praha městem zločinné inteligence a její ovzduší ovzduším nenávisti. Důvod, proč jsem Prahu opustil? Osud! Celé roky bylo mým nejrůznějším přáním moci Praze navždycky ukázat záda, ale držela mne jako v žalárních zdech. Sotva se mi to podařilo, hned se můj osud zase obrátil k dobrému. Kdyby se mne někdo zeptal: ‚Chtěl byste zas žít v Praze?‘, odpověděl bych: Ano, ale jen ve vzpomínce; ve skutečnosti ani hodinu. V noci se mi často o Praze a jejím podivném, démonickém kouzlu zdává; pak, když procitnu, je mi, jako bych se probudil z těžkého snu.“¹⁹ Pouze Praha se svými krásnými památkami a krvavou historií totiž v sobě nese tu zvláštní náladu, která podobným „dezinfikovaným“ německým městům chybí.

Období do první světové války bylo u Meyrinka naplněno největší literární aktivitou. Mnichov, kde bydlel, byl od přelomu století do nástupu expresionismu hlavním literárním centrem Německa. Od roku 1896 tu vycházel kvalitní satirický týdeník *Simplicissimus*, až do války nejlepší německý ilustrovaný časopis, do nějž Meyrink přispíval. Spolupracoval také s literárním měsíčníkem *Márg*. V nich kromě povídek publikoval rovněž literární parodie a satirické cestopisné črty, například *Praha. Optimistické líčení města ve čtyřech obrazech (Prag. Eine optimistische*

¹⁹ SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou*. Praha : Triáda, 2001. s. 53.

Städteschilderung in vier Bildern, 1907), které značně rozhořčilo pražské Němce.

Do roku 1907 spadá také práce na Meyrinkově nejznámějším díle, románu *Golem*. Zhruba načrtnutý děj posloužil Alfredu Kubínovi pro tvorbu ilustrací. Když se ale dokončení díla protahovalo, použil Kubin ilustrace pro vlastní román *Země snivců* (*Die andere Seite*) vydaný v roce 1909. V románech nalezneme řadu paralel, např. užití snové techniky, shodné motivy (hermafrodit). Kromě dvou parodií na představitele severoněmeckého „Heimatkunstu“ Gustava Frenssena vyšla Meyrinkovi knižně v roce 1908 třetí sbírka povídek *Kabinet voskových figurín* (*Der Wachsfigurenkabinett*). Souborně vyšly jeho povídky v třísvazkovém souboru *Kouzelný roh německého měšťáka* (*Des deutschen Spiessers Wunderhorn*, 1913).

Na rozdíl od úspěšných povídek se však Meyrinkovy dramatické pokusy neprosadily. Dramatizace jeho povídky *Albín* byla uváděna v letech 1909 a 1910 ve dvou vídeňských kabaretech. Ač měla tato hra příznivé kritiky, Meyrinkovy dramatizace dalších vlastních povídek se uvedení nedočkaly. Mezi lety 1910 a 1913 spolupracoval Meyrink s Alexandrem Rodou Rodou, společně vytvořili tři neúspěšné veselohry, jež byly více dílem Rody Rody, Meyrinkův tvůrčí duch dominoval v pražském dramatu *Hodiny* (*Die Uhr*), které mělo premiéru v Mnichově roku 1914. Hra byla odsouzena kritikou jako banální a špatně napsaná. Meyrink se poté rozhodl věnovat loutkovému divadlu a pantomimě a překládal díla Dickense a Scotta.

Vrchol Meyrinkovy tvorby je spojen až s románem *Golem*. První práce na tomto díle, tehdy ještě nazvaném *Kámen hlubiny* (*Der Stein der Tiefe*), zahájil Meyrink už v letech 1906-1907, v roce 1911 byla časopisecky publikována první ukázka. Od září 1913 do února 1914 vycházel román na pokračování v časopise *Die weissen Blätter*, knižně jej vydal roku 1915 v Lipsku nakladatel Kurt Wolff. Tento pražský fantastický román z prostředí židovského ghetta měl obrovský úspěch, během dvou let se náklad vyšplhal na 145 000 výtisků.

Roku 1916 vyšel další Meyrinkův román *Zelená tvář* (*Das grüne Gesicht*), v němž je tajemná Praha nahrazena podobně vyličeným starobylým Amsterodamem, místo ghetta zde figuruje bizarní vykřičená přístavní čtvrť a Golema nahradila legenda o věčném Židovi. Poté následoval román *Valpuržina noc. Fantastický román* (*Walpurgisnacht. Phantastischer roman*, 1917), opět lokalizovaný do Prahy, tentokrát se však odehrával na Hradčanech a Malé Straně v autorově současnosti, která prolínala s dobou husitskou. Antišovinistické a antimilitaristické názory, zesměšňování šlechty a důstojníků obsažené nejen ve zmíněných románech, ale i v předchozích povídkách vedlo roku 1917 ke štvavé kampani, která vyústila konfiskací jeho knih. Na Meyrinkovu obranu se však postavil Ochranný svaz německých spisovatelů.

Po první světové válce se Meyrink dál věnoval okultismu, zaměřil se na ediční a vydavatelskou činnost a psaní esoterických esejů a teoretických pojednání. Roku 1921 mu vyšel román *Bílý dominikán. Z deníku neviditelného* (*Der weisse Dominikaner. Aus dem Tagebuch eines Unsichtbaren*). Ten je doslova přeplněn mystickým učením a postrádá jednotnou vypravěčskou linii, takže je pro nezasvěceného čtenáře těžko pochopitelný. Ve dvacátých letech Meyrinkovi vyšlo ještě pojednání *Na hranici onoho světa* (*An der Grenze des Jenseits*, 1923) a soubor *Alchymistické povídky* (*Goldmachergeschichten*, 1925). Meyrinkovým posledním dokončeným dílem byl román *Anděl západního okna* (*Der Engel vom westlichen Fenster*) z roku 1927. V jedné jeho dějové linii se Meyrink naposledy vrací do Prahy Rudolfa II., viděné očima anglického učenice a alchymisty Johna Deea. V pozůstalosti byl nalezen zlomek románu *Dům alchymistův* (*Das Haus des Alchymisten*) o potomkovi proslulého alchymisty, který žije v blíže neurčeném německém velkoměstě.²⁰

Specifikem Meyrinkova díla jsou dva aspekty. Na jedné straně ve svých povídkách a částečně i románech zesměšňuje maloměšťáctví. Jeho

²⁰ Podklady pro tuto kapitolu byly čerpány především ze dvou zdrojů: VESELÁ, Gabriela. Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato (K životu a dílu Gustava Meyrinka). *Československá literatura*, 1989, roč. 34, č. 2,

terčem se stává hloupost a omezenost řady typových skupin, jako byli policisté, vojáci, soudci nebo státní úředníci, na straně druhé se především jeho romány stávají prostředkem k zobrazení a popisu duchovní cesty člověka a řady mystických a náboženských směrů. Hrdinou mnoha povídek a románů je silný jedinec, který hledá smysl své existence a prochází cestou postupného duchovního růstu, až dosáhne nejvyššího cíle - nesmrtelnosti, či naplnění cesty a ukončení věčného koloběhu.

s. 184-199. a dále KROLOP, Kurt - SPITZOVÁ, Barbara. Gustav Meyrink. Předmluva in: Meyrink, Gustav. *Černá koule*. Praha : Odeon, 1967.

3. Golem

Román *Golem* vyšel knižně poprvé roku 1915 v nakladatelství Kurta Wolffa. O rok později byl ve stejném nakladatelství publikován soubor pětadvaceti litografií, které na motivy tohoto díla vytvořil pražský malíř a grafik Hugo Steiner-Prag (1880-1945). Tyto symbolisticko-expressionistické ilustrace s velmi pochmurnou náladou vycházely ze Steinerovy důvěrné znalosti Starého i Židovského Města a vynesly mu široké uznání. Osm z nich bylo roku 1917 připojeno k novému vydání *Golema* a stalo se postupně trvalou součástí knihy přejímanou i do dalších vydání a překladů. Meyrinkův román byl také inspirací pro stejnojmenný film polského režiséra Piotra Szulkina z roku 1980.

Úspěch *Golema* byl obrovský, během krátké doby dosáhl nákladu téměř čtvrt milionu výtisků a Meyrinkovi přinesl světovou proslulost. Stal se jeho nejznámějším a čtenářsky nejúspěšnějším dílem. Přesto ve dvacátých letech postupně upadal do zapomnění a nového zájmu se dočkal až po druhé světové válce.

Český překlad od Bořivoje Prusíka vznikl během nezvykle krátké doby. Již roku 1917 vychází román v pražském nakladatelství Františka Topiče. I přes celkové kladné přijetí díla se *Golem* u české kritiky setkal spíše s negativním ohlasem. Arne Novák nazval roku 1917 v časopise *Venkov* román „chladnou stvůrou, zrozenou z nepůvabného objetí semitské mystiky a novinářského vtipu německého. Ze skutečného života pražského nezná, či lépe řečeno nechce znáti pisatel Golema praničeho. Zcela úmyslně zamlčuje, že kolem groteskního ostrůvku, jakým je zdejší ghetto, hučí a proudí ruch průmyslový a obchodní, vědecké a umělecké snažení, radostný a mladistvý příboj zdravého a schopného národa.“²¹ V podobném duchu se nesly i další kritiky, např. F. S. Procházky, R. Weinera, J. Folprechta či A. Veselého. Kritikové Meyrinkovi nejvíce vytýkali, že obraz Prahy redukuje na pouhé zachycení tajemného a ponurého ghetta s jeho pitoreskními

²¹ K.ROLOP, Kurt - SPITZOVÁ, Barbara. Gustav Meyrink. Předmluva In Meyrink, Gustav. *Černá koule*. Praha : Odeon, 1967. s. 26.

postavičkami, ustrnulého v dávno minulých dobách. Nesnaží se poznat skutečný přítomný život města a jeho obyvatel ani jeho dějiny a současnou kulturu a nemá pochopení pro duši staré Prahy, používá ji jen jako romantickou kulisu. Právě tento tajuplný, snový svět a prolínání současnosti a minulosti později patřily k nejvíce oceňovaným kvalitám Meyrinkova díla.

Děj románu je usazen do rámce tvořeného snem vypravěče. Ten si při mši v chrámu sv. Víta omylem vyměnil s někým klobouk. Během hodinového spánku se přesouvá o 33 let nazpět v čase a prožívá úsek života skutečného majitele klobouku, Athanasia Pernatha. Po probuzení vyráží do Židovského Města, kde potkává postavy ze snu, a nachází i Pernatha s jeho ženou Miriam, žijící na Hradčanech v přízračném domě vedle Zdi u poslední lucerny, který mohou vidět za mlhy jen zasvěcení.

Děj zachycuje přibližně jeden rok života rytce kamejí Athanasia Pernatha, který bydlí v ghettu ve starém domě v Hampejské uličce. Je zapleten do sítě intrik kolem vetešníka Aarona Wassertruma, studenta Inocencia Charouska a dr. Savioliho, neprávem obviněn z vraždy, uvězněn a po mnoha měsících propuštěn z vazby. Především je to ale iniciační román či román zasvěcení, jak jej označuje Daniela Hodrová.²² Athanasius Pernath je adeptem, kterého archivář Šemaja Hillel jako zasvětitel, velekněz, vede po cestě života, a jeho dcera Mirjam je v tomto iniciačním trojúhelníku pannou, s níž se Pernath ožení a tím dovrší své zasvěcení. Jako bytost středu či vnitřního prostoru tu vystupuje Golem, který je adeptovým dvojníkem, odrazem jeho duše, a nese symbolické jméno, které zdůrazňuje jeho povahu - je pouze zhmotněním myšlenky, naplněním formy. Adept se po prvním setkání s Golemem probouzí, procítá z šílenství a ztráty paměti a nastupuje cestu k prozření. Důležitým bodem jeho putování je sestup do podzemních chodeb, v jejichž labyrintu nachází tajemnou místnost bez dveří, v níž má přebývat Golem. Zde projde Pernath symbolickou smrtí překonáním strachu při pohledu na tarokovou kartu Pagáta s jeho vlastní

²² HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. Jinočany : H&H, 1993.

tváří, což je vlastně pohled na vlastní duši. Dokončení iniciace a vzkříšení symbolizuje postava hermafrodita, egyptského boha Osirise zobrazeného na bráně domu vedle Zdi u poslední lucerny na konci Zlaté uličky, kde se Pernath stal strážcem prahu, přechodu mezi dvěma světy.

Časové ukotvení děje je pouze implicitní a můžeme ho odvodit ze dvou událostí. První je zřícení Karlova mostu, který měl při zimní bouřce podlehnout náporu ledových ker. *„Jak ke mně ráno po bouřce přiběhla moje stará posluhovačka se zprávou, že se v noci zřítíl kamenný most.“*²³ Na podzim roku 1890 zasáhla Prahu velká povodeň, do té doby nevídaná. Říkalo se dokonce, že mezi Karlínem a Libní vzniklo moře. 4. září se nad Prahou utrhly zakotvené vory a pod jejich náporu se brzo ráno zřítily šestý a sedmý oblouk a tři pilíře.²⁴

Druhým časovým mezníkem je asanace Židovského Města. *„Hromady sutin uzavíraly cestu. Šplhal jsem kolem nich, zapadal občas až po kolena. Tohle tady, to přece musí být Hampejská ulice?! Jen s námahou jsem se orientoval. Kolem nic než trosky. Nebyl tamhle to dům, ve kterém jsem bydlel? Přední stěna domu byla stržena. ... Přes hodinu jsem se brodil sutinami, balancoval po vratkých prknech a podlézal trámy, které uzavíraly ulice. Celé židovské město byla jediná kamenná poušť, jako by je zničilo zemětřesení.“* (s. 213n) K asanaci ghetta vedlo několik důvodů. Šlo o jednu z nejstarších částí Prahy pravidelně zaplavovanou při povodních, s nevyhovujícími, přelidněnými domy v křivolakých, úzkých uličkách bez pořádné kanalizace, navíc se tu rychle šířily epidemie a zdejší úmrtnost na infekční choroby byla výrazně vyšší než ve zbytku města. Příprava asanačního obvodu probíhala v 80. letech 19. století. Na základě zákona z roku 1893 bylo započato s vyvlastňováním domů. Ke zbourání prvních domů došlo koncem roku 1896 a do roku 1903 byla dokončena první fáze

²³ MEYRINK, Gustav. *Golem*. Praha : Argo, 2005. s. 126. Další citace z tohoto díla budou uváděny pouze číslem strany.

²⁴ CIRKL, Jiří. *Královský most*. Praha : Pražské nakladatelství Pluto, 1991. s. 40.

úprav. Hampejská ulice byla zbořena teprve v druhé fázi asanačního procesu, roku 1909.^{25>}

Karlův most se zřítíl na podzim, nedošlo k tomu tedy v zimě vinou nahromaděného ledu. A Hampejská ulice byla asanována v době, kdy už větší část ghetta prošla přestavbou. Meyrink však tyto události klade vedle sebe do rozmezí několika měsíců, přestože je dělí řada let. Shodný přístup k faktům můžeme pozorovat i v jeho dalších pražských románech. S historickými událostmi nakládá velmi uvolněně. Necítí potřebu držet se reálné časové linie. Je pravděpodobné, že si vybírá a uspořádává události tak, aby zdůraznil a umocnil působnost jednotlivých scén a ilustroval duchovní postup a vývoj postav. Proto zřícení Karlova mostu koresponduje s rozhodnutím nepřijmout zrna z ruky fantomu a propuštění z vazby, kdy se Pernathovi zhroutil celý život a ztratil všechny naděje, odpovídá zkáze ghetta, které podobně jako Pernathův život končí svou existenci v hromadě sutin.

3.1 Pověst o Golemovi

Slovo gólem pochází z hebrejštiny a znamená něco nehotového, nedokončeného. Ve Starém zákoně se toto slovo vyskytuje pouze jednou, ve 139. žalmu, a podle židovské tradice označuje zárodek, z prachu země stvořeného prvního člověka Adama ještě před tím, než mu Bůh vdechl život. V traktátu *Sanhédrin* z Babylonského talmudu je poprvé zmíněno stvoření umělého člověka.

Základ golemovské tradice pak tvoří dílo *Sefer jecira* (Kniha utváření) připisované praotci Abrahamovi. Jde o anonymní spis ze 3. či 4. století vzniklý v Palestině nebo Sýrii, první ucelené dílo židovské mystiky. *Sefer jecira* je kosmologií založenou na představě, že svět byl stvořen různými kombinacemi 22 písmen hebrejské abecedy. Golema jako umělou bytost může stvořit člověk pomocí užívající síly slova podobně, jako Bůh stvořil zemi a člověka. Ve 12. a 13. století se v hnutí aškenázských německých

²⁵ *Pražská asanace*. Acta Musei Pragensis, č. 93. Praha : Muzeum hlavního města Prahy, 1993.

chasadů poprvé objevují návody na vytvoření golema. Podle různých verzí se z hlíny nebo prachu vytvořená postava oživovala kombinací písmen hebrejské abecedy a Božího jména, napsáním tří písmen slova Adam nebo (v nejznámější verzi) slova emet, pravda, na čelo golema; jeho zmrtvení se dosáhlo umazáním prvního písmene alef, takže vzniklo slovo met, mrtvý. Podle znalce židovské mystiky Gerschoma Scholema mělo ve středověku tvoření golema symbolický význam a bylo součástí esoterického zasvěcovacího rituálu kabalistů, šlo tedy o tvoření duchovní, nikoli hmotné.

Od 16. století se objevují příběhy o stvoření reálné umělé bytosti. Mezi vlastnosti připisované golemovi patří nemožnost rozmnožovat se a mluvit, protože těmi mohl obdařit člověka pouze svrchovaný Bůh. Golem má být sluhou a pomocníkem svého pána a v atmosféře nenávisti a pogromů také ochráncem Židů. Jednoho z nejznámějších golemů měl vytvořit rabín Elijahu Baal Šem z Chelmu v druhé polovině 16. století právě pomocí slova emet.

Do všeobecného povědomí se však dostalo až stvoření spojované s postavou rabbiho Lova. Ve svých spisech se Jehuda Liva ben Becalel zabývá golemem v nábožensko-filosofické rovině, jako omezenou a tupou bytostí, která je v protikladu k učenci a porušuje harmonický Boží řád. Zřejmě pod vlivem pražské faustovské látky (poprvé písemně zachycené roku 1587), velkého dobového zájmu o přírodní vědy a pod vlivem koloritu pražského ghetta postupně vznikal obraz pražského Golema. V Becalelově životopisu z roku 1727 ještě není uveden, ale objevuje se v předmluvě k témuž dílu ve vydání z počátku 19. století. Golem je dále zmíněn v *Knize pověstí a legend židovského dávnověku*, vydané německy v Praze roku 1842. Ta se stala předlohou pro slavné *Sippurim*. Tato sbírka židovských pověstí, pohádek a příběhů vyšla v Praze německy roku 1847 zásluhou Leopolda Wiesela a Wolfa Paschelese a obsahuje také cyklus pověstí o rabbi Lowovi a Golemovi. Golem měl být nemotorný hlupák stvořený z vltavské hlíny, který byl oživen pomocí nevyslovitelného Božího jména, Šem, vloženého na kousku pergamenu do jeho úst. Jeho úkolem bylo pomáhat rabbimu (příběh o nošení vody do domu, kupování ryb a jablek).

Jeho působení skončilo na půdě Staronové synagogy vyjmutím šemu, protože bez příkazů na začátku šábese začal Golem ničit vše ve svém okolí. V knize *Zázraky Maharala, pražský Golem* od J. Rosenberga, vydané roku 1909 ve Varšavě, se k tradičnímu pojetí Golema jako sluhy a případné hrozby přidává také obraz Golema jako ochránce ghetta v případě falešného obvinění Židů z rituální vraždy.

Do pražských pověstí a legend se Golem zařadil díky souboru *Pražské pověsti a legendy* Josefa Svátka z roku 1883 a dílu Aloise Jiráska *Staré pověsti české* (1894). Další zpracování této látky nalezneme u Popelky Biliánové, Adolfa Weniga, Václava Cibuly či Eduarda Petišky. Inspirací se stal také pro původní tvorbu českých autorů, např. Jaroslava Vrchlického, Jiřího Karáska ze Lvovic, Vítězslava Nezvala či Jiřího Voskovce a Jana Wericha.²⁶

Pokud tradiční pojetí golemovské látky srovnáme s Meyrinkovým, zjistíme, že Meyrink přichází se zcela novými motivy a koncepcí, která sice přebírá některé původní prvky, ale proměňuje je do nového uchopení této pověsti. Původní znění pověstí o Golemovi a rabbi Lowovi zakomponoval Meyrink do románu jako vyprávění loutkáře Cvacha popisující jeho napůl nevědomou existenci, oživení magickým lístkem, práci sluhy a zuřivé ničení, které vedlo k jeho konci. Namísto uložení neživé hlíny na půdu Staronové synagogy, kam je všem zapovězen přístup, má být v synagoze vystavována jen Golemova trpasličí hliněná figurína. Golem už není jenom blíže neurčená postava, Meyrink mu dává zcela jasné, avšak netypické rysy. Má potácivou chůzi a v bezvousém obličejí s vystouplými lícními kostmi šikmo posazené oči. Kromě zvláštního zjevu ale Meyrink přichází s jeho periodickým zjevováním v intervalu 33 let. „*Stále znovu se totiž stává, že z ulice U staré školy přichází úplně cizí člověk, bezvousý, se žlutým obličejem mongolského typu, oblečený do staromódních vybledlých šatů, a kráčí židovským městem, rovnoměrným, podivně klopýtavým krokem, jako*

²⁶ Podrobněji viz POJAR, Miloš (ed.). *Golemy náboženství, vědě a umění*. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2003. a MIKULÁŠEK, Alexej - ŠVÁBOVÁ, Jana - SCHULZ, Antonín B. a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou II*. Praha : Votobia, 2002.

by měl každým okamžikem přepadnout dopředu, a najednou - se stane neviditelným. Obvykle zabočí do jedné z ulic a zmizí bez stopy. Jindy se tvrdí, že na své cestě opíše kruh a vrátí se k místu, odkud vyšel: k prastarému domu poblíž synagogy." (s. 39) Golem je vlastně jakási neviditelná, neuchopitelná forma, které musí teprve člověk sám dát tvar. Je to duchovní šílenství, myšlenková epidemie zachvacující jednou za generaci ghetto. A je to obraz této myšlenky, kterou rabbi Lów myslel, než stvořil Golema, která se pravidelně vrací a zhmotňuje prostřednictvím lidských představ. Příchod tohoto přízraku provází strach, chaos a vraždy.

3.2 Topografie Prahy

Děj románu je lokalizován do Prahy konce 19. století. Dokládají místní názvy (jedna z kapitol je přímo nazvána Praha) a přesná topografie (v některých případech můžeme kopírovat přesun postav na mapě města), dále názvy četných hospod i pochybných lokálů a s nimi spojených osob a jejich příběhů.

Ústředním dějištěm je Židovské Město. Jeho podobu už dnes můžeme zjistit jen ze starých fotografií a plánů, protože nenávratně zmizelo na přelomu 19. a 20. století v důsledku asanace. Dům, ve kterém Athanasius Pernath bydlel, se nacházel v Hampejské ulici č. 7. Dnes se přibližně v jejích místech nachází ulice U Starého hřbitova. Meyrink ji popisuje jako „úzkou a špinavou“, což bylo možné v té době říct prakticky o každé ulici v ghettu. Hampejská ulice byla opravdu úzká, ale dům číslo 7 s číslem popisným 236 a 237 stál prakticky osamocen a zadní stěnou přiléhal ke Starému židovskému hřbitovu. Je tedy těžké představit si, že do zde umístěného ateliéru byl přístup ze tří různých sousedících domů. Podle plánů navíc tento dům ani neměl dvůr. Dále už jsou jmenovitě uvedeny jen ulice Sanytrová (v místě dnešní ulice 17. listopadu) a U Staré školy. *„Prodal jsem drahokamy, které jsem měl ještě pořád v kapse, a najal si dvě malé podkrovní světničky v ulici U staré školy - v jediné ulici, která zůstala při asanaci ušetřena. Zvláštní náhoda: byl to ten dobře známý dům, o němž*

šla pověst, že v něm kdysi zmizel Golem. " (s. 217) Do ulice U Staré školy umísťuje Meyrink tajemný dům s místností bez dveří, kam se lze dostat pouze podzemní chodbou a která je domovem Golema. Tato ulice však byla rovněž asanována, převážně mezi lety 1911-1912, souběžně s okolními ulicemi. Meyrink ji však nechává symbolicky stát, neboť představuje centrum ghetta, odkud vychází Golemův přízrak na své cestě časem.

Mimo Židovské Město se postavy většinou soustřeďují a pohybují v oblasti původních, starých pražských čtvrtí. Za jejich hranice se Pernath vydá pouze dvakrát - poprvé při procházce oživými ulicemi bohatých městských čtvrtí (bez bližšího určení), podruhé při projížďce po nábřeží do Stromovky, která byla v té době oblíbeným výletním místem. Ostatní lokality na periferii (Žižkov, Krč, Pankrác) jsou zmíněny pouze ve vyprávění o Babinském.

Své místo mají v románu také některé pražské hospody. Nechvalně známý noční lokál U Lojzíčka se nacházel na rohu Dlouhé a Rybné. Proslavený Batalion, tvořený všemožnými ztroskotanci, vyvrženci a spodinou společností, se ale scházel až do roku 1893 ve vlastním stejnojmenném podniku, jež bylo možno nalézt na rohu ulic Platněfské a Mikulášské. „K zvlášť neblaze proslulým pražským brlohům patřil v 19. století zlopověstný tulácký azyl Batalián, k dalším nočním krčmám téhož ražení se řadila hospoda U Lojzíčka, někdy nazývaná poněkud nenáležitě, totiž se strojenou důstojností Pan Alojz..."²⁷ Meyrink se tu v jedné hospodě pokouší představit prototyp pražské kořalny, a tak k Lojzíčkovi přesunuje nejen Batalion jako společenství zlodějů a vyvrhelů, ale i vlastnosti stejnojmenného podniku - vydlabané jamky na polévku a lžíce na řetízku. Těžko by ale do podobného podniku zavítalo běžné obyvatelstvo (jako v tomto případě Pernath s doprovodem), natož mladí šlechtici a důstojníci.

Ze Starého Města je blíže určeno jen Staroměstské náměstí s Týnským chrámem a dále hospůdka Ve starém Ungeltu. Sloup se sochou Neposkvrněně

²⁷ ALTMAN, Karel. *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. Brno : Host, 2003. s. 23.

Panny Marie nechal na náměstí postavit císař Ferdinand III. roku 1650 jako poděkování za osvobození Prahy z obležení Švédů. Během protihabsburských bouří roku 1918 byl však svržen. „*Prošel jsem klenbami podloubí na Staroměstském náměstí kolem tepané kašny, jejíž barokní mříž byla ověšena rampouchy, přešel kamenný most s jeho svatými a se sochou Jana Nepomuckého.*” (s. 69) Vandalismu podlehl i kašna z červeného mramoru, postavená na náměstí na sklonku 16. století.²⁸ V roce 1862 byla dělníky rozebrána a odstraněna. Meyrink zde spíše hovoří o kašně na Malém náměstí, která sice měla kovanou mříž, avšak renesanční z roku 1560.

Karlův most hraje v příběhu zvláštní roli. Je označován pouze jako kamenný most, ale název Karlův most se začal používat již od roku 1870 (dříve byl prostě nazýván Kamenný, Nový nebo Pražský). Most je spojnici mezi dvěma světy - uzavřeným ghettem a tichým světem barokních paláců a Hradu na druhé straně. Meyrink nezapomíná ani na sochy světců, zvláště svaté Luitgardy a Jana Nepomuckého, lemující obě strany mostu. Jeho zhroucení představuje symbolické zdůraznění rozhodnutí hlavního hrdiny.

Malá Strana je zachycena prostřednictvím anonymních paláců s pyšnými portály a vysokými okny. Třikrát vystupujeme vzhůru na Hradčany. Jednou je to cesta sněhem, přes opuštěné náměstí do chrámu sv. Víta, který je ve své velebnosti místem důvěry a bezpečí, kde je možno svěřit důležité tajemství. Podruhé stoupá Pernath pod příkrovem mlhy, aby se po tápavé cestě po Starých zámeckých schodech a kolem Daliborky dostal až do Zlaté uličky. V mlze zahlédne podivný bílý dům, ale nikdo mu neotevře, protože ještě není připraven. Třetí cestu koná sám vypravěč. Za krásného jarního dne plného záře a slavnostní nálady, provázen vůní šeríku, nachází opět onen tajemný dům, ale tentokrát nachází i Pernatha s Mirjam, kteří dosáhli konce cesty.

3.3 Pověsti

Jeden z aspektů lokalizace románu do Prahy tvoří doplnění příběhu o pověsti vázané ke ghettu a historie dalších pražských figurek. Z pověsti

²⁸ RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. III. díl.* Praha : NLN, 1996. s. 990n.

vázaných k Josefovu jde především o soubor seskupený kolem ústřední postavy rabbiho Lówa. Kromě příběhů věnovaných přímo Golemovi je to vyprávění o návštěvě rabbiho u císaře Rudolfa a o vyvolání obrazů židovských praotců.

Zlatá ulička je již nerozlučně spjata s příběhy o alchymistech od dvora císaře Rudolfa II., kteří toužili vyrobit zlato a nalézt kámen mudrců. Specifická je však pověst, která se vztahuje k domu vedle Zdi u poslední lucerny. „*Kdo tam přijde ve dne, vidí jen velký šedivý balvan - za ním je příkrý sráz dolů do Jeleního příkopu. ... Pod tím kamenem, vypráví se, leží ohromný poklad. Ten kámen tam položil řád „Asijských bratří“, kteří prý založili Prahu, jako základ domu, který bude jednou při zániku světa obývat člověk - přesněji řečeno hermafrodit -, stvoření, jež je sloučením muže a ženy.*“ (s. 155) Tuto pověst opakuje Meyrink i v dalších svých dílech, ale její existenci nelze doložit z jiného zdroje.

Z různých pražských postav či figurek, které Meyrink do románu začlenil, stojí za zmínku především dvě. První je proslulý doktor obojího práva František Uher, v románu pojmenovaný Hulbert. Dříve všemi uznávaný právník po nevěře manželky propadl alkoholu a založil společenství Batalion, které sdružovalo všemožné pochybné existence, pobudy a opilce. Když roku 1871 (podle některých zdrojů 1874) zemřel, měl mu prý Batalion vystrojit slavný pohřeb. Podle Ignáta Herrmanna však šlo pouze o legendu vytvořenou kabaretiérem Leopoldem Šmídem.²⁹

Druhou figurkou je údajný loupežný vrah Václav Babinský, snad rodák z Litoměřic. Kolem jeho osoby se postupně vytvořila nejprve téměř romantická legenda loupežníka a mstitele, který bohatým bral a chudým dával, později zněj udělali nemilosrdného mordýře jak z jarmarečních

²⁹ ALTMAN, Karel. *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. Brno : Host, 2003. s. 123.; podrobněji CIBULA, Václav. *Pražské figurky*. Praha : Panorama, 1985. s. 96-110.

³⁰ Srov. CIBULA, Václav. *Pražské figurky*. Praha : Panorama, 1985. s. 165-176.

3.4 Obraz města

Román *Golem* bývá označován za jedno z typických děl novoromantismu. Nalezneme v něm melancholické až pohádkové motivy, hru světla a stínu či zvláštní barevnost (sníh s barvou třpytivé noční modři, prolínání zeleného a modrého světla z barevných oken svatovítského chrámu s rudými jikrami lampiček, červeně se lesknoucí střechy Hradčan v ranním slunci, opakující se motiv měsíčního světla, dopadajícího oknem do místnosti). „...byla řeka stále temnější, až konečně pod tíhou těžké noci proudila kolem mne šedá a černá, jen pěna na jezu se táhla napříč k druhému břehu jako bílý, svítivý pás. ... Tlumené světlo nějaké lucerny vyrůstalo z mlhy do obrovských, fantastických kruhů ve vybledlých duhových barvách, změnilo se ve zsinale žluté, pichlavé oko a rozplynulo se za mnou.” (s. 149) Město je někdy zahaleno do mlhy, která zakrývá jeho tvary a propůjčuje mu podobu bludiště. V neurčitém stále se opakujícím životě obyvatel ghetta splývá realita se snem v nekonečném koloběhu. Lidé tu žijí v podstatě v izolaci, v uzavřeném prostředí, kde na každého doléhá zvláštní tíseň a pochmurná atmosféra a kde smích je cizí, neznámý zvuk. Čas je individuálním prožitkem, každý jej vnímá jinak a jeho běh se v jednotlivých okamžicích proměňuje.

Přesto můžeme v *Golemovi* najít pasáže s rysy spíše expresionistickými. „Disociovaný, nepevný subjekt se v expresionistických dílech stává obětí objektové reality, dochází k převrácení vztahu mezi subjektem a objektem. Výrazem tohoto změněného vztahu je časté použití komplementárních metafor personifikace neživého a zvěčnění živého: Neživé, nejčastěji město, domy, ulice, je antropomorfizováno až k démoničnosti, zatímco živý člověk stydne, ustrnuje, stává se neživou věcí, anebo je prostředky estetiky hnusu synekdochicky redukován na odpornou tělesnost.”³¹

Tento popis v zásadě odpovídá obrazu, který nám Meyrink předkládá. „... prohlížel [jsem] si šeredné domy, které se tu před mýma očima krčily

³¹ FIALOVÁ-FURSTOVÁ, Ingeborg. *Expresionismus*. Olomouc : Votobia, 2000. s. 34.

v dešti vedle sebe jako rozmrzelá stará zvířata. Jak hrozivě a zchátrale všechny vypadaly!

Stály tady rozstrkány bez rozmyslu jako plevel vyrážející ze země. ...

Pod pochmurným nebem vypadaly, jak by spaly, a člověk necítil onu potměšilost a zlobu, jež z nich občas vyzařuje, když v ulicích leží mlha podzimních večerů a pomáhá zakrýt jejich tichou, téměř neznatelnou hru tváře.

Během té dlouhé doby, co zde už bydlím, se ve mně zahnízdil neodbytný dojem, že existují určité hodiny za noci a za nejčasnějšího svítání, kdy domy vzrušeně vedou spolu nezvučné, tajuplné porady. A mnohdy proběhne jejich zdmi slabé chvění, které je nevysvětlitelné, po střeších přebíhají šramoty a padají do okapových rour - a my je nepozorovaně vnímáme otupělými smysly a ani se neptáme po jejich příčině.

Často se mi ve spánku zdávalo, že jsem potají naslouchal jejich přízračnému dohadování a dozvěděl se s ustrašeným údivem, že jsou ve skutečnosti tajnými pány ulice, že se mohou zbavit svého života a cítění a zase si je mohou vzít nazpátek - že je půjčují přes den obyvatelům ulice a za nadcházející noci je s lichvářským úrokem opět požadují.

A když si v duchu vybavuji ty podivné lidi, kteří v nich bydlí jako stíny, jako tvorové - nezrození z matek kteří se ve svém myšlení a jednání zdají být složení z částic bez ladu a skladu, pak jsem víc než kdy jindy nakloněn uvěřit, že takové sny v sobě skrývají temné pravdy, které mi v bdělém stavu doutnají v duši už jen jako dojmy z barvitých pohádek. " (s. 23n) Zprohýbané domovní štíty přirovnává k náhrobkům, které jsou vztyčené nad hrobkami, tj. domy, jež se příliš neliší od příbytků mrtvých. Na druhou stranu jde ale pouze o vnější pozorování, sám hrdina není součástí nevědomé masy, uvědomuje si svou pozici a brání se, aby nebyl polapen do hromadné bezmyšlenkovosti a zloby. Praha v Meyrinkově podání rovněž nebyla moderním velkoměstem plným života a techniky, spíše naopak. Podařilo se mu zachytit obraz minulosti, jakoby zavěšený v bezčasi, mimo běh vnějšího světa.

Personifikace patří k Meyrinkovým oblíbeným uměleckým prostředkům. Opakovaně ji používá, především v souvislosti s popisem domů a ulic

(přikrčená, rozmrzelá barabizna s jedním ramenem povytaženým, lucerny okukující mrkajícíma očima, vířící sníh jako bojující armády, déšť stékající jako slzy po tvářích domů). Celé ghetto tak díky použitým obrazům působí živějším dojmem než osoby v něm žijící.

Lokality mimo Židovské Město jsou v románu zmiňovány pouze několikrát. Většinou jde o pouhé místo děje, které nemá bližší určení nebo roli (Staroměstské náměstí, Stromovka, Pankrác). Mezi nimi ale několik míst má specifickou roli - kromě již zmiňovaného Karlova mostu je to především Zlatá ulička a tajemný dům na jejím konci, který mohou za mlhy spatřit pouze osoby narozené v neděli.

Prahu, nebo přesněji řečeno židovské ghetto, můžeme jednoznačně nazvat místem s tajemstvím. Život zde běží svým vlastním tempem a podle nám neznámých pravidel. Jsou to domy, celá čtvrť, co ovlivňuje jednání zdejších obyvatel. V ghettu je středem tajemství dům s místností bez dveří v ulici U Staré školy. Jeho protikladem je tajemný dům ve Zlaté uličce. V prvním Pernath symbolicky umírá, ve druhém prožije vzkříšení a stává se strážcem hranice mezi světem přítomným a světem zasvěcených.

4. Valpuržina noc

V roce 1917 vydalo lipské nakladatelství Kurta Wolffa Meyrinkův třetí román *Valpuržina noc*, který nese podtitul *Fantastický román*. Česky vyšel poprvé roku 1925 pod názvem *Noc Valpurgina*, další vydání následovala v 90. letech 20. století. Po předchozím románu *Zelená tvář* vrací autor děj do Prahy. Oproti *Golemovi* se ale centrem příběhu nestává židovského ghetta, ale Malá Strana a Hradčany.

Chronologicky se odvíjející děj zachycuje několik týdnů od konce dubna do začátku června blíže neurčeného roku během první světové války. Časové ukotvení je dáno několika zmínkami o probíhající válce a roku 1914. Postavy pocházejí ze dvou společenských vrstev. Jednak je to stará šlechta žijící v malostranských a hradčanských palácích, jednak obyčejný lid reprezentovaný služebnictvem, dělníky a chudinou. Ve vzájemně se prolínajících dějových liniích sledujeme několik ústředních postav. První z nich je asi sedmdesátiletý bývalý císařský osobní lékař Tadeáš Flugbeil, přezdíváný Pingvín, který se po letech setkává se svou milenkou z mládí českou Lízou. Další je Otokar Vondřejc, mladý houslista žijící se svými pěstouny v bývalém strážním domku u Daliborky, údajně nemanželský syn hraběnky Zahrádkové. Jeho osudový protějšek představuje mladá komtesa Polyxena, neteř hraběnky Zahrádkové. Oba mladí lidé pocházejí z rodu knížete Bořivoje a vzplane mezi nimi divoká láska, které nedokáží vzdorovat. Důležitou roli má v románu herec Zrcadlo, který funguje jako spouštěcí faktor a přivede k pohybu a vyvrcholení jednotlivé dějové linie.

Románu dominují dvě témata. Prvním z nich je nalezení vlastní duše, všudypřítomného já, které je věčnou melodií radosti. Kdo naslouchá vlastní duši, nemůže se dopustit zločinu a nenese žádnou vinu. Komu se jeho vlastní duše odcizila, ten může i zemřít při pohledu na její tvář znetvořenou jako hlava Medúzy, poskvrněnou zlými činy. Jsou ale i lidé, kteří žádnou duši nemají a jsou posedlí různými strašidly. „*Kdo neslyší píseň slavíka a nezpívá, ten nemá žádné já; stal se mrtvým zrcadlem, v němž cizí démoni*

přicházejí a odcházejí, - je chodící mrtvolou jako měsíc na nebi se svým vyhaslým ohněm. ³²

Druhým významným motivem románu je plynutí času, kontrast mezi mládím a stářím, neschopnost zestárnout a především vztah minulosti a přítomnosti. Polyxena a Otokar bojují proti uzavření ve strnulých tradicích, Tadeáš Flugbeil s českou Lízou se snaží na sklonku života najít ztracené mládí, hraběnka Zahradková a baron Elsenwanger žijí zcela v minulosti, která je pro ně stále živá. Duše starého člověka vězí v ohavné mršině, „člověk práchniví v neviditelném hrobě času už zaživa“ (s. 31). Ale minulost se vrací stále znovu a chce opět ožít. Obrazy minulosti se zpřítomňují, herec Zrcadlo se stává Janem Žižkou, Otokar je korunován jako císař světa Bořivoj. A v Polyxeně ožívá obraz její jmenovkyně hraběnky Lambuové a splývá s živým člověkem. „Obraz tam na stěně byl vlastně ona sama - tak jako semínko nese v sobě podobu rostliny, kterou se má jednou stát, podobu, jež je ukryta vnějším smyslem a přesto je jasně narysována ve všech organických podrobnostech, tak v ní od dětství visel onen obraz. Byl předurčenou matricí, do níž musela její duše vrůst každým vláknem a každou buňkou, až by vyplnila i nejmenší prohlubinku dané formy.“ (s. 85)

Název románu vychází z data 30. duben, „noci čarodějnic“. Původně germánský středověký svátek jara a probuzení přírody byl zasvěcen svaté Valpurgii, bojovnici proti temným silám, která měla chránit před útoky ďábla a čarodějnic.³³ Kromě běžného rozměru časového, kdy Tadeáš Flugbeil nechává po celý čas viset na svém kalendáři datum 30. dubna, nastává také kosmická Valpuržina noc, kdy vznikají konflikty téměř bez příčiny, démoni rozpoutávají prostřednictvím lidí války a plodí vraždy a krveprolití.

³² MEYRINK, Gustav. *Valpuržina noc. Bílý dominikán*. Praha : Odeon, 1992. s. 74. Další citace z tohoto díla budou uváděny pouze číslem strany.

³³ *Valpuržina noc* [online]. c2003, [cit. 2008-03-10]. <<http://www.national-geographic.cz/lide-a-kultura/valpurzina-noc-198/>>

4.1 Topografie Prahy

Umístění děje do Prahy je již na první pohled zcela zřejmé. Jednotlivé místní názvy nenechají nikoho na pochybách, město samé je tu častokrát jmenováno nejen jako celek, ale i jako reference pouze k jeho pravobřežní části. Z velké části jsou Meyrinkovy popisy přesné, i zde však nalezneme odchylky od historické reality.

Centrem dění jsou Malá Strana a Hradčany. Královský hrad jako sídlo c. a k. hradního hejtmanství a domov Tadeáše Flugbeila s okolím je také jedním z dějišť románu. Mezi jmenované lokality patří například Staré a Nové zámecké schody, Hradčanské náměstí s Arcibiskupským palácem a kasárnami či Strahovský klášter. V chrámu sv. Víta se odehrává část vyvrcholení děje. Polyxena čeká před svatbou v kapli Všech svatých, žádná taková však v kostele není, samostatný kostel zasvěcený Všem svatým však sousedí s Vladislavským sálem. Oddáni jsou s Otokarem před stříbrným náhrobkem Sv. Jana Nepomuckého. Ten byl vytvořen v 1. polovině 18. století a nachází se před kaplí sv. Jana Nepomuckého, zvanou též Vlašimská.³⁴ Jelení příkop je vykreslen jako příjemné údolí protkané pěšinkami, s kvetoucími stromy a keři. Podobně jarní, až snovou atmosféru má i královský letohrádek, „...v dálce snil letohrádek královny Anny, obklopený stříbrobílou pěnou tryskajících fontán. V poledním slunci vypadal se svou vypouklou střechou pokrytou zelenou měděnkou jako velikánský blýskavý brouk“ (s. 28) Protiváhu tomuto pokojnému obrazu tvoří věž Daliborka, šedá hladomorna a oživlá nestvůra. Vzhledem k jejímu výškovému umístění by ale nemělo být možné vidět z jejích oken Svatovítský chrám. Meyrink naopak věrně zachytil detail o možnosti návštěvy věže - jak píše Řivnáčův průvodce, návštěvníci se měli hlásit u domovníka bydlícího v domku na nádvoří purkrabství.^{3:1}

Starý kapucínský klášter nalezneme na Loretánském náměstí. Onen poklad čítající miliony v perlách a diamantech je však uložen v sousední

³⁴ VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Praha : Academia, 2000. s. 68-112.

³⁵ Řivnáčův průvodce po Praze a okolí (1885). Praha : Baset, 2002. s. 111.

Loretě, která kromě toho, že jde o poutní místo, je známá i svou zvonkohrou. Ulice Nový Svět byla původně samostatná osada vedle Jeleního příkopu a v polovině 19. století již čítala kolem dvaceti domků, ne pouhých sedm. Chotkovy sady, kam si chodí hrát pan dvorní rada s dětmi, byly založené roku 1833 a byly prvními veřejnými městskými sady v Praze. Strahovská brána (zvaná též Říšská) byla součástí barokního opevnění Hradčan a stávala na kraji Pohořelce vedle Strahovského kláštera. Před rokem 1901 byla při likvidaci fortifikací zničena i Strahovská brána, takže u ní nemohla po roce 1914 čekat na Flugbeila drožka.

Morzinský palác, kde trávila hraběnka Zahrádková léto, umístil Meyrink do Thunovské ulice do blízkosti zemského sněmu, který sídlil v budově Thunovského paláce (dnes sídlo Poslanecké sněmovny). Ve skutečnosti Morzinský palác, popisovaný jako malý a ponurý, nalezneme v Nerudově ulici a rozlohou patří spíše ke středním. Přes Valdštejnské náměstí a kolem Fürstenberského paláce spěchá Polyxena do Daliborky. Valdštejnský palác se zahradami a renesanční sallou terrenou míjí na své cestě Otokar. Valdštejnův vycpaný kůň z bitvy u Lützeny z roku 1632 byl součástí původního palácového vybavení⁶

Strmou, příkrou Nerudovou ulicí sjížděl každý den Tadeáš Flugbeil na svou přesnídávku, sestávající z guláše a křupavých preclíčků, do hostince U Schnellů, kde se také podruhé setkal s hercem Zrcadlem. Na rohu ulic Tomášské a Letenské najdeme tuto proslavenou staropražskou restauraci dodnes. Interiér sestával z šenku a tří hostinských místností a často se tu scházely významné osobnosti a umělci, např. Jan Neruda, Ignát Herrmann či Eduard Vojan. Na Maltézské náměstí umístil Meyrink hospodu Zelená žába s hostinským Václavem Bzdinkou, zde prý začala revoluce roku 1848. Na Maltézském náměstí však stávala jiná hospoda - U Malířů, založená již v 16. století. Naopak název Zelená žába si Meyrink zřejmě vypůjčil od nejproslulejšího židovského pohostinského podniku, který se nacházel na Starém Městě v ulici U Radnice (dříve Mikulášská).

³⁶ RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. III. díl*. Praha : NLN, 1996. s. 1098.

Staré Město a vůbec pravobřežní část Prahy jsou zastoupeny pouze několika zmínkami (Staroměstský rynek, Týnský chrám), pokud nebereme v úvahu celkové zobrazení této části Prahy jako podivného „světa tam dole“ plného bláznovství. Pozornost upoutá zmínka o tramvaji, která každé ráno zatáčí u českého, tj. Národního divadla.

Mimo hranice dobové Prahy popisuje Meyrink jen krví nasáklou Bílou horu, pražské předměstí Holešovice, vzdálené od centra asi 5 km a první zastávku oře Karlíčka na cestě do Karlových Varů, a Žižkovu horu, původně i dnes opět zvanou Vítkov, přejmenovanou po Žižkově vítězství roku 1420.

Pouze několik lokalit nebylo možné v literatuře identifikovat. Byla to Mrtvá ulička, kde měly žít ženy pochybné pověsti, dále Zahrádkovský a Elsenwangerovský palác. Zahrádkovský palác, který hraběnka Zahrádková užívala během zimy, se měl nacházet u Strahova. Elsenwangerovský palác byl umístěn na Hradčany. Ani jeden z těchto objektů se však v literatuře o Praze nevyskytuje.

4.2 Postavy a pověsti

Podobně jako v dalších románech, nechává i zde Meyrink vystupovat různé historické postavy. Některé mají v příběhu výraznější roli, jiné slouží především jako prostředek k získání věrohodnosti fiktivního světa, který má být obrazem reality. Některé postavy v románu klíčové prošly proměnou, která neodpovídá historické realitě.

Jde buď o osoby zmíněné pouze letmo, nebo osoby přímo v centru děje. Do první skupiny patří císařovna vdova Marie Anna, manželka Ferdinanda I. Dobrotivého, po jejíž smrti roku 1884 začal rod Flugbeilů, kteří byli od nepaměti císařskými osobními lékaři, upadat. Cibula však jako osobního lékaře císaře Ferdinanda a jeho ženy uvádí doktora Segantiniho.³⁷ Další podobnou zmínku představuje Milan Obrenovič, v letech 1868-1882 nejprve kníže, do roku 1889 pak král Srbska. „*Taky já jsem byla milenkou*

krále Milana Obrenoviče jen proto, že jsem věřila, že se jí mohu stát. - A kolik scházelo a byla bych se stala srbskou královnou!" (s. 41)

Prostřednictvím svých děl je v románu zmíněn i jeden z nejvýznamnějších představitelů anarchistického hnutí Petr Alexejevič Kropotkin. Ze známých historických postav jsou připomenuti kníže Bořivoj, první historicky doložený český panovník, jeho vnuk svatý Václav a další český svatý Jan Nepomucký, z novějších dějin např. velitel pražské posádky v roce 1848 kníže Windischgrätz či polní maršál hrabě Radecký.

Mezi postavy v centru děje patří bezesporu česká Líza. V románu více než sedmdesátiletá Líza Košutová bývala milenkou urozených pánů a svůj život končí při nepokojích v závěru knihy, tedy někdy po roce 1914. Zde se Meyrink inspiroval jednou slavnou pražskou postavou. Šlo o Českou Lízu z barikád. Roku 1828 narozená Líza Češpivová bojovala a milovala na barikádách v revoluci roku 1848 a při nepokojích roku 1897 zahynula.³⁸

Mezi příslušníky staré šlechty řadí Meyrink starého barona Konstantina Elsenwanger a jeho zesnulého bratra Bohumila. Literatura o Praze rodinu Elsenwanger nezmiňuje, ale v 19. století jsou v souvislosti s panstvím Adršpach uváděni ruský generál šlechtic z Elsenwanger a Jan a Konstantin Elsenwangerové, na které panství přešlo sňatkem. Poslední z rodu měl zemřít v Praze roku 1875.³⁹

Další ze šlechtických rodin, která hraje v románu významnější roli, jsou Zahrádkové. Tento později rytířský rod, zvaný též Sovinští z Eulenfelsu, se ztrácí z historických dokumentů kolem roku 1800. Není doloženo, že by někdo z rodu byl v roce 1621 popraven na Staroměstském náměstí.⁴⁰ Nejvíce jej proslavila právě jedna z vězeňkyň v Daliborce. „Šlechtična Marie Kateřina Zahrádková z Eulenfelsu - jedna z mála ‚obyvatelek‘ Daliborky - zde byla uvězněna v únoru roku 1732 za spoluúčast na vraždě svého manžela. Věkově nerovné manželství a násilnická povaha

³⁷ CIBULA, Václav. *Pražské figurky*. Praha : Panorama, 1985. s. 189.

³⁸ KUKLA, Karel Ladislav. *Z hlubin pražského podsvětí. Historie nemravností*. Praha : Nakladatelství XYZ, 2005. s. 77-81.

³⁹ *Adršpach* [online], [cit. 2008-03-10]. <http://www.skalvadrspace.cz/adrspace.php7sti-h_rody>

chotě vedly mladičkou Marii Kateřinu k přípravě fingovaného loupežného přepadení, při němž byl její muž zabit. Po čtyřletém vězení v Daliborce ji - už téměř šílenou - převezli do vězení v Novoměstské radnici, kde pobyla dalších 41

dvacet let." Meyrink upravil tuto historickou postavu pro potřeby příběhu - hraběnka Polyxena Lambuová měla po otravě manžela v šílenství nakreslit vlastní krví jeho podobiznu na zeď.

Do románu *Valpuržina noc* je ve větší míře zapojena česká historie, a to prostřednictvím pověstí o slavných postavách či pověstí vážících se ke konkrétním místům. Z bájných postav je zde zmíněna kněžna Libuše a dále neumětelský vladyka Horymír s koněm Šemíkem. V postavě herce Zrcadla ožívá slavný vojevůdce Jan Žižka a v několika obrazech je také připomenuto obléhání Prahy husity.

Z pražských pověstí si Meyrink vybral několik takových, které měly význam buď kvůli vybrané lokalitě (pověst o pokladu v Morzinském paláci, kde má strašit, pouze zmíněné pověsti a pochmurné příběhy Daliborky), nebo které se váží k ústředním postavám (pověsti o Žižkovi). Dvě vystupují do popředí podrobným vyprávěním. První je pověst o soše v bazilice sv. Jiří. V kapli sv. Martina stojí socha zvaná Brigita, která zřejmě měla připomínat řeholnicím marnost krásy a smrt, ale ke které si lid vytvořil pověst o zohavené mrtvole bývalé milenky, kterou před svou smrtí vytesal mladý sochař, její milenec a vrah.⁴² Druhá pověst se váže ke vzniku olejomalby *Obraz nabodeného na kůl*, kterou je možné nalézt v kapli sv. Barbory v Loretánské ulici. „Její výstavba se váže k legendě, podle níž byli někde na tomto místě r. 1512 naraženi na kůl dva loupeživí rytíři, bratři Chlévcové, z nichž jeden zemřel hned po naražení na kůl, druhý až po několika pokusech a přestáté noci, kdy se kůl zlomil a odsouzenec se doplazil ke kostelu sv. Benedikta. Jen zásluhou Hájka z Libočan se

⁴⁰ *Seznam Encyklopedie - Zahrádka* [online], c1996-2008, [cit. 2008-03-10].

<<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/356706-zahradka>>

⁴¹ KADLEC, František. *Pražský hrad. Zlatá ulička*. Praha : Správa Pražského hradu, 1999 s. 46.

⁴² RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. I. díl*. Praha : NLN, 1995. s. 400.

v příběhu objevila sv. Barbora, o níž ve Starých letopisech není ani zmínka."⁴³

4.3 Obraz města

Praha, jak ji Meyrink líčí ve Valpuržině noci, má zcela specifickou podobu. Je rozdělena na dvě zcela nesourodé části, jejichž hranici tvoří řeka Vltava a Karlův most je téměř jedinou spojnici.

Malá Strana a Hradčany představují svět existující sám o sobě, prastarý, zkamenělý, ustrnulý v čase; „...celé město a ulice a domy stařecké, zvětralé, zbrázděné“ (s. 83). Jsou obrazem pravidelného a odměřeného života šlechty, která obývá staleté, temné paláce a žije zcela ponořena do minulosti. Tento svět je uzavřený a oddělený, nemůže se ho nic dotknout, ani nepokoje probíhající na druhé straně řeky.

Celá pravobřežní část města je nazývána „svět“, „tam dole“ nebo prostě Praha, protože tento popis se na Malou Stranu a Hradčany nevztahuje. Příslušníci staré šlechty se tam třeba nikdy nepodívali, nebo jen jednou za život, jako baron Elsenwanger, když šel na pohřeb svého bratra do Týnského chrámu. Vypravit se tam je zcela nepředstavitelné. Je to místo uspěchanosti a plebejské pokrokářské dychtivosti. Ze země tam vystupuje tajuplný vzduch, který způsobuje, že se ze všech postupně stávají blázni. Pro Meyrinka je to město šílenství a zločinu. „*Jen pryč z té nevlídné Prahy! - Tady se zase jednou vypařuje šílenství ze všech ulic.*“ (s. 126)

Vltava tu představuje zásadní hranici mezi světy „tam nahoře“ a „tam dole“. Lze ji překonat jen po mostě, ale tato cesta se zdá téměř nemožná. „*No a potom se usadíme v Litomyšli, - ne, v Litomyšli ne, to by se muselo přes Vltavu!*“ - *Napadlo ho totiž, že by při takové cestě musel bezpodmínečně přejet po mostě -.*“ (s. 137) Vltava má téměř charakter mýtické řeky a vzbuzuje strach tím, co na člověka čeká na druhém břehu.

⁴³ VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany.* Praha : Academia, 2000. s. 55.

Praha jako celek je však v tomto románu především krvavé město. Krev je důležitý motiv, který se opakuje v různých obměnách. Celé Čechy mají krvavou historii, byly ohniskem všech válek, Bílá hora je nasáklá lidskou krví. „*Co vystupovalo ze země, byla krev, - moře krve, jež prýštila z půdy, přetékala mřížemi kanálů, zaplavila ulice, až se v proudech vlila do Vltavy. Krev, to je ta pravá spodní voda Prahy.*” (s. 93) Určuje osudy lidí spojených rodem, osudy předků se promítají do potomků. „*...bloudila nyní Polyxena po Hradčanech, od jednoho historického místa ke druhému, kde byla prolita krev, od jednoho obrazu mučedníka k dalšímu. - Každý šedivý, zvětralý kámen, kolem něhož dřív nevšímavě prošla, jí vyprávěl o prolévání krve a o utrpení na mučidlech, z každé pídi země dýchal narudlý opar... Celé Hradčany se svými mlčenlivými, strnulými budovami se pro ni staly mluvícími ústy, jež jí stem živých jazyků našeptávaly stále nové hrůzné příhody ze své minulosti.*” (s. 86n)

Valpuržina noc obsahuje jednu důležitou pasáž, týkající se obecného chápání Prahy. Je to charakteristika, se kterou se u Meyrinka setkáme častěji a která byla vlastní celé řadě pražských německých spisovatelů. Nastiňuje zde v krátkosti onen ambivalentní vztah nenávistné lásky, který jej i ostatní k hlavnímu městu vázal. „*Neexistuje na světě město, kterému by člověk s větší radostí ukázal záda, když v něm bydlí, než Praze; avšak neexistuje také jiné, po němž by se nám vzápětí tak stýskalo, jen jsme je opustili.*”

Také pan císařský osobní lékař se stal obětí této zvláštní přitažlivé a odpudivé síly, ačkoliv vlastně vůbec nebydlel v Praze, nýbrž spíše naopak - na Hradčanech.” (s. 115)

V tomto románu Meyrink opět využívá obdobné básnické prostředky jako v *Golemovi*. Personifikace je užita několikrát, ať už vztažena na celek (prázdný chřtán města), nebo jednotlivé detaily (roky žaláře rozžvýkávající odsouzence, chladné vlhko padající rosy dýchající v nádvoří). Nejčastěji je však vázána k věži Daliborce, která tvoří v ději jednu z ústředních lokací. „*Ta věž ještě pořád žije, cítil tupě. - Kolik obětí už zešílelo v jejím*

kamenném břichu ... byla to žulová nestvůra s příšernými útroby, jež jako vnitřnosti krvelačného nočního dravce mohly strávit maso a krev. " (s. 52)

Výrazná je také hra světla a stínu, měsíčního světla dopadajícího do pokoje či sluneční záře: „obraz města ve světlém, zářivém oparu u jeho nohou a k nebesům čnicí katedrála" (s. 28), „u starého kapucínského kláštera, dřímajícího ve večerních červáncích" (s. 42), „sluncem ozářené moře střech, z jehož hloubi se jako nějaká obrovská černá housenka pomalu plazilo nahoru procesí" (s. 42). Meyrink rovněž užívá motivů mlhy či oparu, který halí město. „...z moře mlhy vystupovala vzhůru ke hvězdám zarudlá pára z dřímající Prahy hluboko dole za Vltavou. " (s. 11) „...viděla obrysy budov ve světle hvězd bezmračného nebe a pod sebou město, nejasně probleskující v mlze. " (s. 99) Výrazná barevnost je propojena především se slunečním světlem. Toto barevné ladění postupuje od zlaté k rudé a purpurové a přináší další asociace na krev. „Večerní červánky ležely nad městem, žhnuly v purpurových pásech nad dlouhými mosty, proudily řekou pod jejich pilíři jako zlato proměněné v krev. Plápolaly v tisíci oknech, jako by domy hořely. " (s. 43)

Ačkoliv se popis ulic a města objevuje napříč celým románem, nenajdeme v něm takovou pozornost věnovanou celkovému zobrazení i detailu, jaká je věnována zachycení interiérů. Ať už jde o šlechtické paláce, Daliborku, hospodu U Schnellů nebo příbytek české Lízy na Novém Světě, dostane se nám barvitého líčení vzhledu a zařízení od křesel přes osvětlení až k obrazům na stěnách.

Zajímavý je způsob, jakým Meyrink zobrazuje město ze dvou různých perspektiv. V určitých chvílích je to převážně radostný pohled na zářící město zahalené do vůně květin a jarního vánku, kde se ozývá smích, tóny zvonů a zvonků a melodie starých písní. Jindy však je to město temné, liduprázdné, kamenné, které ovládá své obyvatele, je to oživlá vzpomínka, zpřítomněná minulost, která se dožaduje opakování.

5. Anděl západního okna

Román *Anděl západního okna*, vydaný v roce 1927, byl poslední, který Meyrink dokončil, a zároveň poslední s dějištěm v Praze. Autor se v něm nevěnoval současnosti či nedávné minulosti jako v předchozích dílech, ale vrátil se o více než tři století zpět do historie. Napsal ho navíc v době, kdy už přes dvacet let žil mimo Prahu, což mohlo rovněž ovlivnit její výsledný obraz. Literární kritika se ještě neshodla na tom, jak dalece ovlivnila v té době už těžce nemocného Meyrinka spolupráce s přítelem Alfredem Schmidem Noerrem, takže určité místopisné nesrovnalosti by bylo možné přičíst na vrub tomuto faktu.

Román, pojmenovaný podle bytosti zjevující se při seancích, je vystavěn chronologicky, děj probíhá paralelně ve dvou časových rovinách. Hlavním hrdinou a vypravěčem je baron Müller, žijící po první světové válce v nejmenovaném městě v jižním Německu (zřejmě Mnichov). Po zesnulém příbuzném získává pozůstalost učence a alchymisty baroneta z Gladhillu Johna Deea, jehož je vzdáleným potomkem a zároveň posledním ze starého waleského rodu Hoěl Dhatů. Druhá časová rovina, zachycující průběh Deeova života, se odehrává především v alžbětinské Anglii a rudolfínské Praze a je čtenáři předkládána prostřednictvím opisovaných deníků, dokumentů a Müllerových vidění. V průběhu pořádání dokumentů baron zjišťuje, že se tajemně rozpomíná na svého předka, při viděních se jím dokonce stává a prožívá jeho život spolu s ním. Jako před každým mužským potomkem jeho rodu je i před ním úkol - najít ztracený hrot kopí, bez nějž nemůže být překonán věčný koloběh života a smrti, musí obstát ve zkoušce, když John Dee i jeho následovníci podlehli, a dospět ke svatbě s „královnou“ a ke splnutí v jednu dokonalou bytost. Ve chvíli, kdy přijme dědictví, kolem něj ožívají osoby, které jsou obrazem tajemných sil, obrazem postav z minulosti. Baron Müller je bratranec John Roger i John Dee, když bojuje s kněžnou Chotokalunginovou nebo lady Sissy alias černou Isaís, antikvář Lipotin je zároveň Mascee, hospodyně Johanka Zbožná je Deeova druhá žena Jane Fromontová a přítel z mládí Gärtner je

laborant Gardener, zahradník z tajemného řádu Zlatá Růže, který přivádí Müllera/Deea k jeho vytožené královně Alžbětě. Reinkarnace se tedy netýká jen hlavního hrdiny, ale všech lidí kolem něho. Člověk je jenom larva, maska, zalepený dopis, neví nic o obsahu, jedná bezmyšlenkovitě jako loutka. V příběhu se neustále v různých podobách vrací motiv zrcadla či uhlového krystalu, v jehož odrazu člověk poznává sám sebe. Teprve když si uvědomí vlastní místo v řetězci nekonečně se opakujícího zrození a umírání, může nalézt smysl života, pochopení a poznání.

5.1 Topografie Prahy

Jen malý úsek z celého děje se odehrává v Praze, pouhých několik desítek stran, a je navíc roztržěn do mnoha obrazů, jak je baron Müller zlomkovitě zahlédne při svých viděních v krystalu.

Ačkoli můžeme u Meyrinka pozorovat značnou znalost Prahy (vzhledem k tomu, že všechny jeho romány vznikly až roky poté, co Prahu opustil), je zarážející jedna skutečnost. Při veškeré místopisné přesnosti a zjevně dobré znalosti pražských lokalit nelze přehlédnout fakt, že v řadě případů u něj při zobrazování reality narazíme na porušování historické věrnosti. V románu *Anděl západního okna*, jehož jedna časová rovina se odehrává ve druhé polovině 16. století, Meyrink zapomíná přihlížet k dobové podobě daných míst a jejich specifik. Praha, jak ji popisuje, je městem, ve kterém sám strávil část života, ne autentickým historickým obrazem.

Podobný případ řeší Umberto Eco v přednášce *Podivuhodný případ ulice Servandoni*,⁴⁴ Na příkladu Dumasových *Tří mušketýrů* hledá ulici Servandoni, která v popisované době nesla jiný název, avšak tímto jejím původním názvem byla již nazvána v textu ulice jiná. Pokud nešlo o autorovu chybu, mohl se Dumas snažit apelovat na čtenáře, aby si uvědomil, že v literárním textu se svět fikce nemusí shodovat s reálným světem. Je toto však Meyrinkův případ? Užití tak velkého množství

anachronismů a historických nesrovnalostí v jinak převážně historicky věrném úseku textu nemůže být náhodné. Domnívám se však, že v Meyrinkově případě nejde o nějaký vědomý počin. Spíše to můžeme připisat nevrub skutečnosti, že tento román vznikl na sklonku autorova života a on se v něm rozpomínal na město svého mládí. Při veškeré místopisné přesnosti popisuje Prahu sklonku 19.století, nikoliv ono tajemné město Rudolfa II. Na následujících stránkách se pokusím ukázat, jak a v čem se liší Meyrinkův obraz rudolfínské Prahy od historické skutečnosti.

Román nás přenáší do Prahy posledních desetiletí 16. století, krátce poté, co sem císař Rudolf II. přenesl roku 1583 z Vídně své sídlo. Již v polovině 70. let se začíná s přestavbou Pražského hradu, vzniká zde řada nových budov, hradní nádvoří jsou vydlážděna a celkově je město zvelebováno, aby bylo reprezentativní císařskou rezidencí. S přesunem dvora sem přichází množství řemeslníků, umělců a vědců, ale i podvodníků a šarlatánů, šlechta si zde buduje svá sídla a z Prahy se stává kulturní a intelektuální metropole.

V tomto románu je zachycena velká část dobové Prahy - Staré Město a Malá Strana, Hradčany i část ghetta. Centrem dění jsou Staroměstské náměstí a Pražský hrad, které tvoří osu, po níž se John Dee pohybuje. Jediná lokalita, nacházející se mimo dobovou rozlohu Prahy, je Královská obora, kterou Dee a Kelley projíždějí po audienci u císaře. Ve většině případů můžeme přesně určit, kde se postavy pohybují, autor totiž často jmenovitě uvádí názvy ulic, náměstí a domů, jen málo pasáží je neurčitých, popisovaných jako spleť ulic (na Malé Straně i v Židovském Městě).

„...pak jsem opět proměněn v svého předka Johna Dee a bloudím nejstaršími, nejzpuštějšími čtvrtěmi středověké Prahy...“⁴⁵ Tento obecný popis se pokouší navodit atmosféru prastarého, tajuplného města. Na konci 16. století už měla Praha za sebou dlouhá staletí existence a vývoje a sestávala ze čtyř měst - Starého a Nového Města, Malé Strany a Hradčan.

⁴⁴ ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc : Votobia, 1997. s. 131-155.

⁴⁵ MEYRINK, Gustav. *Anděl západního okna*. Praha : Argo, 1996. s. 203. Další citace z tohoto díla budou uváděny pouze číslem strany.

Poslední dvě jmenované části byly v té době po požáru pilně přestavovány, takže vznikaly krásné výstavné paláce a domy. A Staré i Nové Město se mohla pyšnit mnoha působivými gotickými domy. Zvláště po přesunutí císařského dvora se Praha stává evropským velkoměstem a kulturním centrem prvořadého významu, což podporuje i rozsáhlou stavební činnost. Které ze čtyř pražských měst by tedy mělo být nejstarší, nejzpuštěnější čtvrtí? Nejblíže k tomuto popisu by mělo židovské ghetto, to však bylo povýšeno na zvláštní městský útvar až roku 1627 a teprve v roce 1850 bylo připojeno k Praze.

Ze Starého Města je zachyceno především centrální náměstí s přilehlým okolím (např. Celetná ulice). *„V Praze bydlím teď s ženou a dítětem a s Kelleyem u vysoce učeného tělesného lékaře, pana doktora Tadeáše z Hájku, v jeho mohutném domě na Staroměstském náměstí.“* (s. 182n) Literatura se však nezmiňuje o tom, že doktor Hájek vlastnil některý z domů na Staroměstském náměstí. Podle dalších popisů mělo jít o dům někde v jižní části náměstí, neboť pohled z okna nabízel *„krásnou vyhlídku na tržiště, které hraničí vpravo se zahroceně věžatým a podivuhodně zubatým týnským chrámem, vlevo s nádhernou radnicí vzdorného pražského měšťanstva“*. (s. 188) Do tohoto domu navíc Meyrink situuje jeskynní sklepení s propastí, která prý vede do středu země. Podle Svitáka ubytoval Hájek oba alchymisty po jejich příjezdu na Staroměstské náměstí 9. srpna 1584 ve své laboratoři na Betlémském náměstí.⁴⁶ Šlo o dům U Zelených hájků či U Hájků čp. 252, který už dnes bohužel nestojí. Po jmenování dvorním alchymistou Dee bydlel přímo na Hradě.

„Procházím se starými ulicemi města Prahy, - kráčím přes stromy zarostlý násep, vedoucí k Prašné bráně. Podzimní listí padá ze stromů. Je chladno. Je asi pozdní říjnový den. Zahýbám branou do Celetné ulice. Chci přes Staroměstský rynek ke Staronové synagoze a k židovské radnici.“ (s. 190) Onen násep před Prašnou branou se nacházel v dnešní ulici Na Příkopě, která vznikla v místě zasypaného příkopu, jenž vedl před

⁴⁶ SVITÁK, Ivan. *Hledání kamene mudrců*. Praha : [b.j.], 1991. s. 23.

staroměstskými hradbami. „Dnešní ulice Na příkopě začala skutečně vznikat až definitivním zasypáním staroměstského hradebního příkopu v roce 1760 a podle logiky místa získala i název Na příkopě. Ještě v témže století se však ujalo pojmenování V alejích, neboť středem ulice bylo vysázeno lipové stromořadí...“⁴⁷ V 19. století pak byly stromy postupně vykáceny. Základní kámen dnešní Prašné brány byl položen roku 1457, jejím stavitelem byl bakalář Týnské školy Matěj Rejsek. V souvislosti s vedle stojícím Královým dvorem se jí říkalo věž královská nebo prostě Nová věž. Svoje dnešní jméno získala teprve po roce 1715, protože od toho roku v ní byl sklad střelného prachu; podle některých pramenů však tento název dostala už na sklonku 17. století.⁴⁸ Oblíbené korzo pražských Němců, ulici Na Příkopě, popisuje Meyrink v jeho novověké podobě, stejně tak i pojmenování Prašné brány je historicky chybné.

Jednou z nejvýraznějších historických chyb je popis Karlova mostu. „*Pak náhle ujíždím ... přes široce vyklenutý kamenný most, na jehož vroubení stojí sochy světců a králů. (...) Vidím sám sebe, jak jedu na koni po kamenném vltavském mostě kolem lidí, kteří si mne nevšímají, kolem sochy svatého Jana Nepomuckého na Malou Stranu.*“ (s. 181) Tento děj je přesně datován jako 10. srpen 1584, kdy jedou John Dee a Edward Kelley na audienci k císaři Rudolfovi II. V té době ale byla podoba Karlova mostu zcela jiná. „Na již. straně 3. pilíře Karlova mostu stála od samého počátku kamenná Boží muka a proti nim (na místě dnešní Kalvárie) kříž, později doplněný sochami P. Marie a sv. Jana ev. Pozdní nejisté zprávy uvádějí, že na mostě stála i socha Jiřího z Poděbrad. Kol. r. 1506 byla najeden z pilířů mostu postavena socha rytíře s mečem v ruce, tzv. Bruncvík - symbol městských práv. (...) Starší kříž byl r. 1629 nahrazen novým, dřevěným (...) Někdy po r. 1648, ale jistě před 1657, byla na most dána dřevěná socha (sv.) Jana Nep., nahrazená r. 1683 kovovou. Roku 1695 byla provedena

⁴⁷ LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 1.díl (A-N)*. Praha : Libri, 1997. s. 519

⁴⁸ VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha : Academia, 1996. s. 132; LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 2.díl (O-Ž)*. Praha : Libri, 1998. s. 314n

socha Piety proti kříži a pak plynule pokračovala výzdoba mostu nejlepšími pražskými sochaři až do r. 1714."⁴⁹ Z předchozího textu je jasně patrné, že onen pohled, jak je zachycen v *Andělu západního okna*, se naskytl návštěvníkovi Prahy teprve více než sto let po okamžiku, který Meyrink popisuje. S tím souvisí i další nepřesnost, kterou je socha svatého Jana Nepomuckého. Jan (Johánek) z Pomuka byl roku 1393 umučen na příkaz krále Václava IV. a jeho tělo bylo pak vhozeno z mostu do Vltavy. Po Bílé hoře se kult mučedníka nazývaného Jan Zpovědník stal důležitým nástrojem protireformace, který měl zdůraznit význam svátosti zpovědi. Jan Nepomucký byl blahoslaven 31.5.1721 a za svatého prohlášen papežem Benediktem XIII. dne 19.3.1729.⁵⁰

Malá Strana je v textu zastoupena větším množstvím popisů. „*Shon lidu na úzkém náměstí v Praze, řečeném „Velkopřevorské”, před maltézským kostelem. Zdá se, že celá Malá strana je na nohou. Lesklé zbraně, třpytné ozdoby oděvu vysoké šlechty hledící z otevřených oken paláců dolů na blížící se divadlo.*

Z maltézského kostela vychází průvod:

Kelley, český baron, nově zvolený paladin svaté říše římské, byl právě pasován před oltářem prastarého rytířského kostela na rozkaz císařův. ... Přihlížím shonu z okna Nostického paláce.” (s. 262) Historický název Velkopřevorské náměstí byl stabilně užíván až od poloviny 18. století. Náměstí vzniklo v části dřívějšího areálu maltézské komendy a je pojmenováno podle barokního Velkopřevorského paláce, který si v letech 1726 - 1731 nechal postavit velkopřevor maltézského řádu Gudunker z Ditrichštejna.⁵¹ Zmiňovaný kostel, stojící v Lázeňské ulici, je kostel zvaný Panny Marie pod řetězem - konec mostu nebo kostel Matky Boží - konec mostu pod řetězem; kolem roku 1169 jej věnoval král Vladislav II. řádu maltézských rytířů - johanitů. Mohutná čtyřúhelníková budova paláce hrabat Kinských je průčelím orientována na Maltézské náměstí. V místech

⁴⁹ VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha : Academia, 1996. s. 124

⁵⁰ více VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha : Mladá fronta, 1993.

současného průčelí stávaly dva domy, které roku 1623 spojil Kryštof z Nostieů. Nynější palác vyrostl v letech 1658-1660 na místě dalších domů a části zahrady, i když během dalších let byl ještě několikrát doplňován a upravován.⁵² V 80. letech 16. století tedy nebylo možno vyhlížet z oken paláce, který ještě nebyl postaven, na náměstí, které se tehdy nejmenovalo Velkopřevorské.

„ *Vysoce klenutá bání kostela sv. Mikoláše pod námi hlásí údery zvonu desátou hodinu ranní...* ” (s. 183) Původní gotický trojlodní kostel sv. Mikuláše byl vysvěcen roku 1283. Roku 1420 shořel a od konce 15. st. byl pomalu obnovován, „...podobu jeho známe z rytiny Sadelerovy r. 1606 a z obrazu žáka jeho Václ. Hollara. Byl značně nižší než nynější a ... stál asi v západní polovici chrámu nynějšího. V roce 1673 dostali jezuité povolení strhnout starý kostel a během první poloviny 18. století byl postaven nový, který je dnes považován za jednu z nejvzácnějších barokních staveb na sever od Alp. Věž s kopulí je dílem Kiliána Ignáce Dienzenhofera z let 1737-1752.⁵⁴ Není tedy opět možné, aby Dee na konci 16. století viděl kostel sv. Mikuláše v jeho pozdější barokní podobě.

„ *Stojím před domkem, přilepeným na hradčanskou zeď, a hledím nad hrotitě obloukový vchod: Ježíš u studně u Samaritánky, tesaný v kameni. Na studni stojí psáno: Deus est spiritus...* ”

Táži se bezmyšlenkovitě ženy, vystupující ze vchodu:

Jak se zde říká? ' - Chci znát jméno ulice.

Žena vidí odkud přichází můj pohled a odpovídá:

, U zlaté studně, pane, ' a jde dále. " (s. 193n)

Ulička U Zlaté studně, navazující na ulici Sněmovní, nese toto jméno teprve od roku 1922. Vlastní dům U Zlaté studně čp. 166/4 získal své pojmenování podle reliéfu nad vchodem, který znázorňuje Krista u studny. Litinový reliéf byl vypracován podle modelu řezbáře a sochaře Josefa

⁵¹ LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 2.díl (O-Ž)*. Praha : Libri, 1998. s. 397

⁵² FLEGL, Michal. *Praha*. Praha : Olympia, 1990. s. 138

⁵³ RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. 11. díl*. Praha : NLN, 1995. s. 692n

⁵⁴ FLEGL, Michal. *Praha*. Praha : Olympia, 1990. s. 136

Malínského kolem roku 1830.⁵⁵ Lydia Petráňová první datum výskytu domovního znamení neuvádí, zcela jistě už ale dům toto pojmenování nesl v roce 1725. „Starý název klade pověst do časů císaře Rudolfa II., od něhož prý dům získal hvězdář Tycho de Brahe a u zdejší studny měl vidění tak podnětné, že z vděčnosti nechal zhotovit zlacené roubení vzácné práce. Astronomovo vlastnictví příbytku prameny doložené není...“⁵⁶ Dánský astronom Tycho de Brahe se ale rozhodl usadit v Praze až v roce 1599.⁵⁷ Většinu svého pobytu v Čechách strávil v hvězdárně v Benátkách nad Jizerou. V roce 1601 bydlel a zemřel v domě v dnešní Parlářově ulici, který pro něj koupil císař. Pokud by se tedy vyskytovalo domovní znamení U Zlaté studně na domě už v době Rudolfa II., jak praví pověst, pozlacení reliéfu (a tudíž i název domu) mohlo vzniknout nejdříve v roce 1599, tedy 15 let od chvíle, kdy ji John Dee opustil.

„Na břehu řeky přede mnou se tísní spleť starých, skrovných domů, nad nimiž čnějí nádherné paláce a zatlačují je stranou, ale i paláce jsou tísněny mohutným hřbetem pyšné stavby, která je temně zubatá věžemi, střechami a hroty domu: ,Hradčany!“ (s. 181) Ve druhé polovině 16. století se podoba Malé Strany a Hradčan výrazně změnila, neboť v roce 1541 jejich velká část podlehlá ničivému požáru. To ale umožnilo novou stavební činnost, a tak zde vyrostlo množství renesančních a barokních paláců šlechty, která chtěla mít blízko ke Hradu. Ta spleť domů tedy nemohla být tak stará, v 80. letech 16. století se i většina paláců teprve budovala. Mohutný hřbet pyšné stavby, na jiném místě zmiňovaná lesklá fasáda hradu vyvolává v nás představu dnešní podoby královského sídla po tereziánské přestavbě. Jak ukazují staré veduty (tzv. Vratislavský dřevoryt, Sadelerova rytina), nemůžeme ještě mluvit o jednotné fasádě, zatím se pohledu z jihu předkládá trochu nesourodý obraz. Rovněž mluvit o hrotech

⁵⁵ HLAVSA, Václav - VANČURA, Jiří. *Malá Strana / Menší Město pražské*. Praha : SNTL, 1983. s. 216; LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 2.díl (O-Ž)*. Praha : Libri, 1998. s.

343n

⁵⁶ PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Domovní znamení staré Prahy*. Praha : Panorama, 1988. s. 200

⁵⁷ EVANS, Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět*. Praha : Mladá fronta, 1997. s. 186

dómu v množném čísle je chybou, na sklonku 16. století měl chrám sv. Víta věž pouze jednu.

„...barevné zšeřelé světlo, které nás obklopuje, padá vysokými zasklenými okny, stojíme za hlavním oltářem svatovítského chrámu na Hradě.“ (s. 210) Je těžké posoudit, zda mohl mít chrám sv. Víta na sklonku 16. století barevné zasklení, přestože osazování malých barevných skel do olověné struktury bylo středověkou technikou. Literatura se o tom nezmiňuje. Po zhoubném požáru z roku 1541 byl z velké části zničen i chrám, vnitřní zařízení mělo být poškozeno jiskrami vniklými právě prohořelými okny. Do jeho opravy se hned pustil Ferdinand I., přesto byly některé části rekonstruovány až při dostavbě v 2. polovině 19. st. V této době (ponejvíce 70. léta 19. století) byla vytvořena malovaná okna v kaplích původní části chrámu, obklopujících hlavní oltář.⁵⁸ Opět tedy Meyrink zachycuje obraz, který v rudolfínské době s největší pravděpodobností neexistoval.

„Před námi, daleko nahoře, se tyčí vzdorné věže kláštera: ‚Strahov!‘ ...“ (s. 183) Premonstrátský klášter na Strahově, jeden z nejstarších v Čechách, byl založen olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem a románský klášterní komplex byl budován ve 2. polovině 12. století. V roce 1420 byl vypálen a zničen husity a ještě v 16. století byl v rozvalinách. Jeho věže byly postupně dostavěny až kolem roku 1600.

„Venku šumí staré stromy. Pohled ven mne úplně mate: to není žádné, mně známé místo v Praze. Kde jsem? Skalní stěny se tyčí nad vrcholky stromů, které sahají sotva do výše okna. Jsme tedy v domě nad úzkou roklinou nebo skalní strží... ‚Jelení příkop!‘“ (s. 199) Jelení příkop je zmiňován opakovaně. Tato přírodní rokle s potokem Brusnicí se stala součástí královského majetku až za Rudolfa II. a sloužila jako obora pro zvěř. Jméno také pochází od jelenů, kteří tu byli po několik století chováni. Bylo by možné polemizovat, zda se mohlo toto pojmenování ujmout tak rychle, jestliže zde měla být zvěř nasazena až v době Rudolfova panování.

⁵⁸ FLEGL, Michal. *Praha*. Praha : Olympia, 1990. s. 192n

„ Měděnkovitá, vzdušná stavba Belvederu se vynořuje ze starých dubů. Seseďme.

Můj první pohled padá na kamenné reliéfy, zapuštěné do sloupových oblouků lodžie. - Je tu vyobrazen Samsonův zápas se lvem a naproti němu: Herakles, rdousící nemejského lva. To jsou symboly, jimiž si císař Rudolf chrání vchod do svého nejposlednějšího refugia. Vždyť je známo, že lev je jeho oblíbeným zvířetem a že si ochočil ohromného berberského lva, který ho doprovází jako pes a kterým straší i své důvěrné přátele." (s. 184)

Letohrádek královny Anny, nesprávně zvaný Belveder, vystavěl Ferdinand I. na památku své manželky Anny Jagellonské. Jeho stavba započala roku 1535, „teprv r. 1563 dokončil střechu Hanuš Heidler z Jihlavě. Střecha ta krásně prohnutá jest kryta mědí a bývala natřena červenobíle dle rozkazu cis. Ferdinanda I."⁵⁹ To potvrzuje i Adolf Wenig: „Ale nebylo původně úmyslem ponechat kryt měděný na letohrádku působení vzduchu, až by se měděnkou pokryl. Jakmile byla střecha pokryta, natřen byl plech bíle a červeně a vymalován na něm se dvou stran český lev."⁶⁰ Oblouky arkád byly vyzdobeny reliéfy Paola della Stelly na motivy převážně řeckých bájí a římské historie s častým zobrazením Herkulových (Heraklových) činů, jediný biblický motiv představuje setkání Ezaua s Jákobem, tedy nikoliv Samsona. Základem Rudolfovy Schatz- und Wunderkammer, v té době typické renesanční kunstkomory, se stala sbírka Maxmiliána II. přivezená sem z Vídně. Většina zdrojů uvádí jako místo jejího uložení velkou část severního křídla hradu (je uváděno sedm síní s výhledem do Jeleního příkopu) a pro ni později speciálně postavený Španělský sál a tzv. Rudolfovu galerii. Podle dobových svědectví však Rudolf svoje sbírky žárlivě střežil a jen nemnoho významných osob mělo možnost si je za jeho života prohlédnout. V líčení audience u císaře použil Meyrink poutavou kulisu Královského letohrádku, do kterého navíc umístil Rudolfovy sbírky. Podle dobových pramenů se ale setkání mělo uskutečnit v královském paláci. Toto prostředí je zvoleno jako

⁵⁹ RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. II. díl.* Praha : NLN, 1995. s. 717

⁶⁰ WENIG, Adolf. *Náš Hrad.* Praha : Jos. R. Vilímek, 1938. s. 302

patříčně kuriózní, má dokreslit temnou a děsivou postavu císaře a je pouhým pozadím pro navození tajemné atmosféry.

„...vysoký rabbi Lów stojí, jak rád činí, opřen celým svým tělem o stěnu, s rukama ploše v zádech opřenýma o zed' v malé světničce alchymistické uličky před císařem Rudolfem, který leží zhroucen v křesle. U nohou rabbiho leží ospale a krotce císařův berberský lev: rabbi a král koček jsou dobrými přáteli. Sedím u malého okna, před nímž stromy již pozbývají listí. Můj bludný pohled vidí dole křovím zbaveným listí dva obrovské černé medvědy, jak čenichajíce zvedají své chlupaté hlavy a s rudě otevřenými tlamami pošilhávají nahoru.“ (s. 262n) Toto líčení přesně odpovídá pověstem, které se nám o době Rudolfa II. zachovaly - Zlatá ulička obývaná alchymisty, císařův ochočený lev Mohamed, který podle předpovědi umírá o tři dny dříve než císař, medvědi v Jelením příkopu živení masem nehodných alchymistů. Většinou se však jedná pouze o pověsti. Alchymisté ve Zlaté uličce nikdy nežili. V Rudolfově době měli své laboratoře ve věži Mihulce. Domky byly vestavěny do hradební oblouků při přestavbách po požáru roku 1541. „Nejstarší písemné zprávy o nich [domečcích] jsou však až z šedesátých let 16. století, kdy se uličce říkalo ‚Zlatnická‘ (a teprve později ‚Zlatá‘). Jejimi obyvateli byli snad drobní zlatotepci, kteří sem utíkali před cechovními zákony, striktně uplatňovanými ve všech pražských městech.“⁶¹ Od roku 1597 vykázal Rudolf II. tento prostor hradním střelcům, kteří si během času přivydělávali různými řemesly.⁶²

Jak je patrné ze všech uvedených příkladů, popisuje Meyrink ve svých románech Prahu v té podobě, jak ji sám poznal. Dokládají to místní názvy použité dříve, než tak byly dané lokality nazvány (Prašná brána, Velkopřevorské náměstí), vzhled míst podle jejich podoby na konci 19. století (sochy na Karlově mostě na konci 16. století, Nostický palác, kopule chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně).

⁶¹ KADLEC, František. *Pražský hrad. Zlatá ulička*. Praha : Správa Pražského hradu, 1999. s. 13

⁶² VANČURA, Jiří. *Hradčany, Pražský hrad*. Praha : SNTL, 1976. s. 181

5.2 Postavy

Poměrně volně, i když ne do takové míry jako s topografickými údaji, zachází Meyrink i s postavami, především s časovými údaji o pobytu v Praze.

Pražskou dějovou linii *Anděla západního okna* procházíme spolu s anglickým šlechticem, učencem a alchymistou Johnem Dee. V detailním popisu jeho života se sice prameny rozcházejí, určité shodné body můžeme ale najít u více autorů. Meyrink dosti věrně zachycuje jeho životní cesty včetně seancí, konaných společně s Edwardem Kelleyem. Kelley, vlastním jménem Talbot, byl údajně vypočítavý podvodník a šarlatán bez hlubších znalostí, kterému byly za falšování listin uříznuty obě uši. Tak je zachycen i v tomto románu - jako nenasytý požitkář toužící po penězích. Stojí tak v jasném protikladu k Deeovi, jehož cílem je dosáhnout vyššího vědění.

V pasážích, které se týkají Prahy, nalezneme jako časový orientační bod jedno konkrétní datum, kdy John Dee a Edward Kelley jedou na audienci k císaři. „*Vždyť píšeme den svatého Vavřince, desátého srpna léta Páně patnáctistého osmdesátého čtvrtého.*“ (s. 181 n) Jeho přesnost je s podivem, neboť Claude Postel uvádí ve své knize jako datum audience 3. září 1584. Také místa pobytu Johna Dee se různí. Podle Postela pobýval od srpna do října 1584 u doktora Hájka na Malé Straně, od prosince 1584 do května 1586 u sester Kiliánových u tržiště na Novém Městě, a po cestě do Německa byl na konci května 1586 vykázán z království, ale po zrušení zákazu pak strávil ještě nějaký čas v Třeboni.⁶³ Evans, který vychází z Deeových spisů *Soukromý deník* a *Pravdivé a věrné Učení* i z dalších děl Deeovi věnovaných, popisuje jeho pobyt trochu odlišně. Angličané John Dee a Edward Kelley strávili podle něj v Čechách a okolních zemích několik let (1583-1589). Oba odjíždějí s polským velmožem Albrechtem Laskim v roce 1583 do Polska, pobývají v Krakově a na počátku srpna 1584 zamíří do Prahy. Protože v Deeových denících jsou značné mezery, lze sled událostí rekonstruovat jen přibližně. „Dee s Kelleyem se ubytovali na

⁶³ POSTEL, Claude. *John Dee. Mág ze Zlaté uličky*. Praha : NLN, 1996.

Starém Městě pražském u Tadeáše Hájka z Hájku a snažili se získat přístup k císaři ... Dee hovořil s Rudolfem pouze jednou, poté císaře proti němu poštvaly katolické intriky. Dee a Kelley zůstali v Praze až do roku 1586, ovšem přinejmenším dvakrát svůj pobyt přerušili a odjeli do Krakova. Pokračovali v seancích, jichž se někdy účastnil heretik Francesco Pucci. Nakonec byli na nátlak Rudolfových katolických rádců vykázáni a uprchli do Německa. Brzy poté je vzal pod ochranu Vilém z Rožmberka a oba odešli na jeho třeboňské panství, kde zůstali až do roku 1589. Zatím mezi oběma Angličany rostlo napětí; Dee se nakonec vrátil do Anglie, zatímco Kelley odešel zpět do Prahy." ⁶⁴ Kelley byl poté císařovým hostem, stal se obyvatelem země a byl císařem povýšen do šlechtického stavu jako rytíř z Imany/Imaimi. To bylo ale až v roce 1589, kdy byl Dee vykázán z Prahy nebo už zpět v Anglii, nemohl se tedy této korunovace zúčastnit. Jako manipulaci s historickými fakty je možné označit smrt Deeovy druhé ženy Jane Fromontové. Jane zemřela poměrně dlouho po návratu do Anglie na mor, a to v roce 1604. Meyrink ji využívá pro potřeby příběhu a nechává ji spáchat sebevraždu skokem do sklepní propasti v domě doktora Hájka. Tím vlastně Dee definitivně přichází o možnost dosáhnout svého vytouženého cíle a Praha se tak pro něj stává osudovým městem, poznamenaným ztrátou naděje i milované ženy.

Je samozřejmé, že v *Andělu západního okna* narazíme na postavu císaře Rudolfa II. Habsburského. Tento panovník přesunul své sídlo v roce 1583 do Prahy, která se tak stala centrem mezinárodního dění, a zde žil až do své smrti v roce 1612. Meyrink zachytil některé aspekty, které byly pro tuto osobnost typické. Ač šlo o panovníka říše zabírající celou střední Evropu, jeho zájem směřoval k umění a vědám, byl velkým mecenášem a jeho sbírky byly pozoruhodné; další jeho vášně byly okultní nauky, kabala, alchymie či astrologie. Byl duševně nevyrovnaný, melancholický, podivínský, ale zároveň inteligentní a tvrdohlavý, což často vedlo k tomu, že v lidech vyvolával strach. Ačkoliv toto Meyrink zachytil vcelku věrně a

⁶⁴ EVANS, Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět*. Praha : Mladá fronta, 1997. s. 268

i popis Rudolfova zjevu odpovídá známým portrétům, opět tu dochází k časovému posunu. V roce 1584 to totiž byl muž teprve dvaatřicetiletý (narodil se roku 1552).⁶⁵ Podoba, jakou líčí Meyrink (skoro bezzubá ústa, těžký promodralý spodní ret, prastarý unavený supí pohled, žluté ruce, stařecký smích), spíš odpovídá jeho portrétům ze začátku 17. století a představuje starého, životem unaveného a zklamaného muže.

Další historické postavy, kterými Meyrink dotváří podobu rudolfínské Prahy, mají ke skutečnosti o něco blíže, než město samo. I zde ale narazíme na nesrovnalosti. Přední přírodovědec a astronom Tadeáš Hájek z Hájku (1525-1600), jehož úlohou bylo přezkušovat císařovy alchymisty, „pocházel z bohaté pražské rodiny a jako lékař sloužil třem Habsburkům. Dosáhl významného postavení na Rudolfově dvoře a udržoval rozsáhlé styky se zahraničím. (...) Účastnil se většiny důležitých astronomických a lékařských debat a zajistil si významné postavení mezi tehdejšími alchymisty - i v legendách.“⁶⁶ Jakub Kurz ze Senftenau, zvaný Curtius, byl Rudolfovým tajným radou a vyslancem a u dvora měl významné a vlivné postavení. Papežský nuncijs Germanico Malaspina působil v Praze v letech 1584-1586. Chyby se Meyrink dopustil u osoby Rožmberka: „*Purkrabí císařův, Oldřich z Rožmberka, ten blázen...*“ (s. 202) Oldřich z Rožmberka žil v letech 1403-1462, správně zde měl být uveden Vilém z Rožmberka (1535-1592), který byl od roku 1570 nejvyšší purkrabí pražský. Tomu odpovídá i jeho popis: „*Rožmberk posílá dary (...) Starý šlechtic je ochoten obětovat nejen své statky, nýbrž celý svůj nebohý starý život...*“ (s. 263)

Na postavu rabbi Lova narazíme v *Andělu západního okna* hned několikrát. Dee se s ním setkává v jeho domě i v alchymistické uličce v přítomnosti císaře. „*Chci - nikoliv, musím - k „vysokému rabbimu“ Lówovi, zázračnému muži. Seznámil jsem se s ním nedávno prostřednictvím svého hostitele, roztomilého pana doktora Hájka. (...) John Dee, který chce právě navštívit rabbi Lova, přítele císaře Rudolfa!*“ (s. 190) „Jehuda Liva, syn Becalelův, se narodil v rabínské rodině v Poznani v roce 1512 (někteří

⁶⁵ EVANS, Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět*. Praha : Mladá fronta, 1997.

⁶⁶ EVANS, Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět*. Praha : Mladá fronta, 1997. s. 185

badatelé uvádějí jako místo narození porýnský Worms). V Praze žil v letech 1573-1584, pak v letech 1588-1592, a od roku 1597 až do své smrti 22. srpna 1609."⁶⁷ Po většinu času, který Dee v Praze strávil, zde tedy Low nežil. Vzhledem k postavení a věhlasu tohoto vynikajícího učenice, znalce talmudu a náboženského filosofa je zřejmé, že o jeho osobu jevil císař zájem. Podle pověstí se oba muži opakovaně stýkali, historicky doložená je však pouze jedna schůzka. „Proti tvrzení, že se rabbi Low nestýkal a osobně neznal s císařem Rudolfem II., se ohrazuje André Neher ve své knize ‚Faust et le Maharal de Prague. Le mythe et le réel‘. V publikaci, která vyšla v Paříži v roce 1987, autor tvrdí, že císař Rudolf II. z vlastní iniciativy pozval rabbi Lowa 23. února roku 1592 do svého paláce. O audienci zanechal David Gans zprávu dosti tajemného obsahu. Ve zprávě tvrdí, že se rozmluva císaře s rabínem Lowem týkala země i vesmíru, ale že císař vyslovil přání, aby obsah rozhovoru zůstal utajen."⁶⁹ Meyrink nám ale představuje rabbiho a císaře jako dobré přátele, adepty vyššího poznání a navíc šilence. To je možné přičíst jak jejich úloze v příběhu, tak i jejich zobrazení v souladu s legendou fantastické rudolfínské Prahy, obývané mágy a čaroději.

Celkově je možno říci, že se Meyrink opírá o historická fakta a román osazuje několika vybranými dobovými osobnostmi. Jejich zobrazení však není vždy historicky věrné vzhledem k časové lokalizaci příběhu. Malaspina a Curtius figurují v příběhu jako Deeovi protivníci, Hájek a Rožmberk jsou jeho zastánci a prostředníci, Rudolf a rabi Low pak jsou ochránci poznání a tajemství a Dee u nich hledá materiální i duchovní podporu.

5.3 Obraz města

Historická linie příběhu, odehrávající se převážně ve druhé polovině 16. století, je představena prostřednictvím různých dokumentů a deníkových záznamů, které patřily Johnu Dee. V okamžiku, kdy se děj

⁶⁷ RYBÁR, Ctibor. *Židovská Praha*, [b.m.] : TV Spektrum; Akropolis, 1991. s. 63

⁶⁸ CIBULA, Václav. *Pražské pověsti*. Praha : Panorama, 1983.

⁶⁹ RYBÁR, Ctibor. *Židovská Praha*, [b.m.] : TV Spektrum; Akropolis, 1991. s. 64

přiblíží k návštěvě Prahy, se však způsob vyprávění změní. Pouhé opisování starých zápisů je nahrazeno dvěma viděními, při nichž se baron Muller přímo stává svým předkem. Celá pražská pasáž tak nabývá větší životnosti než předchozí děj.

Praha v románu *Anděl západního okna* přesto vyvolává dojem pouhé barvitě kulisy, která se dobře hodí, aby dokreslila děj, ale nemá vlastní charakter. V románu nalezneme pouze několik míst, kde je pražským lokalitám přisuzována nějaká vlastnost, úloha v příběhu, kde se vymaňují z pouhé popisnosti. Jsou to především Pražský hrad a Hradčany a pak Židovské Město.

Základní pohyb, kterým postavy procházejí a který charakterizuje město, probíhá po vertikále. Geografický i tematický vrchol představuje Pražský hrad, sídlo císaře. Tyčí se nad městem, pod „*mohutným hřbetem pyšné stavby, která je temně zubatá věžemi, střechami a hroty dómu*“ se krčí nejen malostranské domky, ale i paláce šlechty. Je to však temné místo, protože je spjato s melancholickým, nebezpečně náladovým Rudolfem. To je vyjádřeno i změnou počasí, „*černým stínem mraku, který právě táhne přes lesklou fasádu hradu*“. Při pohledu z rampy je Hrad od svého okolí oddělen svou polohou na vrcholu kopce, město se rozkládá hluboko pod ním a je zahaleno stříbrnou mlhou. Už i Malá Strana je společně s Hradčany oddělena od života na druhé straně řeky a je uzavřeným světem. Před návštěvou císaře má Dee smíšené pocity. Ačkoliv je audience u panovníka velkou ctí a událostí, alchymista „*vyhlíží jako zajatec do svobody*“ a má dojem, že ho „*rdousí neviditelná škrtící ruka*“. Hrad není chápán jako koruna, je chybou vzhlížet k němu s úctou a nadějí, je to žalář, odkud vedou pouze tři cesty. První na svobodu, které se ale mnozí nedočkají a která je mnohdy pouze zdánlivá (císař je symbolicky odměňuje zlatým řetězem), další dvě už nejsou spojeny s nadějí. „*Strahov, skrývající za svými mlčícími zdmi tak mnohého člověka za živa mrtvého, koho zasáhl blesk osudu z císařových ponurých očí a který může mluvit ještě o štěstí, že jeho cesta skončila tam a že nemusil kráčet jinou úzkou ulicí dolů k Daliborce, kde by byl pro tento lidský život naposled spatřil světlo hvězd.*“ s. 183)

Spojení Strahova s představou pohřbení zaživa a jako posledního útočiště před smrtí pro ty, kdo se znelíbili císaři, je přinejmenším překvapující. Ani metafora „*vzdorné věže kláštera*“ nemá opodstatnění. Vždyť klášter byl katolický, a přestože Rudolf II. nebyl nijak horlivým propagátorem katolicismu a dokonce později vydal slavný Majestát zajišťující náboženskou svobodu, otevřené nepřátelství mezi ním a církví nebylo. Je ovšem pravdou, že císař vedl spory především s papežskými nuncií, kteří dohlíželi na jeho panování, s pražskými arcibiskupy a předními představiteli české katolické šlechty. Důvodem, proč takto Meyrink o klášteře hovoří, může být jeho strategická poloha, neboť měl původně chránit jeden z nejlepších přístupů k sídlu panovníka. V panoramatu města tvoří vizuální protiváhu Hradu, vždyť byl postaven na úpatí jednoho z devíti vrcholků města, které Praze pomohly k označení Řím severu.

Samotná cesta na Hradčany je dosti emotivní. „*Podkovy našich koní duní, když projíždíme zejícím chřtánem ponuré mostecké věže na konci mostu; uzavřen jakoby zdí leží daleko za námi velký svět všedního shonu radujících se lidí. Smutně mlčící ulice skrčených, strachem naplněných domů stoupají vzhůru. Do cesty se vysunují černé paláce jako strážci ohrožených tajemství, ležících kolem Hradčan. (...) Dvojmo, trojmo nad sebou stojí domy královských služebníků jako vlaštovčí hnízda upevněná na skále. Jeden stojí na hlavě druhého: Habsburkové chtějí být obklopeni svou tělesnou stráží. Nedůvěřují příboji vln cizího národa dole za Vltavou. Hradčany stojí vyzbrojeny nad městem;*“ (s. 183) V této pasáži ožívá ozvěna Prahy, kterou zachytil Meyrink už v předchozích románech *Golem* a *Valpuržina noc*. Jinak málo bezpříznakové popisy jsou nahrazeny množstvím metafor a přirovnání. Především personifikace či antropomorfizace domů nebo částí města (chřtán věže, mlčící skrčené domy stojící na hlavě jiných, vyzbrojené Hradčany) je Meyrinkových oblíbeným postupem. Zároveň se tu opět setkáváme s tímž chápáním města jako v předchozích prózách. Staré Město je živým, tepajícím srdcem metropole, místem shonu, radostí i strastí. Karlův most, překonávající Vltavu jako hranici dvou odlišných světů, je vrouben sochami králů a světců, kteří hlídají tento přechod či práh. Po jeho překročení čeká návštěvníka temná

strnulost Malé Strany, která je živena emocemi prastarých vymírajících šlechtických rodů. Hradčany pak jsou pevnost, kde se obávaný panovník z nenáviděného rodu snaží chránit před cizím a nepochopeným národem, v jehož středu se nalézá.

Druhý konec výše zmíněné vertikály reprezentuje podzemní sklepení v domě doktora Hájka se studnou či propastí, která prý vede až do středu Země. Tady čeká na Deea osud - zde dostává nejhorší zprávy, anděl ho vyhání zpět do Anglie a jeho žena skončí svůj život skokem do hlubin. Druhým místem, které také představuje ono „dole“, je tajná podzemní chodba pod Vltavou spojující ghetto s Hradem. *„Dělníci, kteří ji vykopali na rozkaz Habsburků, byli v poslední hodině do posledního muže utopeni, aby nemohli prozradit tajemství východů.“* (s. 198) Opět je to tedy prostor spojený se smrtí.

Vrchol i propast ale mají jedno společné, obě místa jsou spjata s očekáváním neznámého, s tušením dobrého i zlého, jejich ambivalentní charakter vzbuzuje naděje i strach, ale není možné od nich utéct. Prostor mezi nimi, ve kterém se postavy pohybují, je vyplněn bezcílným blouděním, proplétáním spleť bezejmenných uliček.

Ještě jedna lokalita je v románu vyličeána jako výrazně vystupující z běžného popisu. Je jí židovské ghetto, spleť prastarých úzkých uliček. *„Pozoruj, že jsem se dostal do ghetta. K vyvržencům mezi vyvrženci. Nesnesitelný smrad lidí, nemilosrdně stlačených do několika ulic, lidu, který plodí, rodí, roste, vrství mrtvé na svém hřbitově na hnijící mrtvé, - živé hromadí na živé ve svých tmavých brlozích jako slanečky.“* (s. 203) Tento popis působí v kontextu díla překvapivě, protože Meyrink sice nebyl Žid, ale nebyl ani antisemita. Uvedená pasáž připomíná jeden z expresionistických postupů - redukování člověka na několik tělesných pochodů se zdůrazněnou odporností a hnusem, které v ostatních vyvolává. Tato ukázka nese velmi silný emocionální náboj a odráží bezvýchodnou, zoufalou situaci, v níž se Dee ocitá. Když se mu z očí ztrácí cíl a zelený anděl neplní své sliby, prchá mezi bezejmennou chátou, odvrhuje představu císaře jako zachránce a autority, protože se v ničem neliší od „čističe stok“. Jeho duševní rozpoložení odráží

také počasí, „odporné trávení nebes“, které „lepkavě padá z olověné výše“ a ulice zamořuje „nebeským kalem“.

Román *Anděl západního okna* představuje Prahu jako osudové město. Při pohledu z dálky je to město proslulé, které láká netušenými možnostmi u císařského dvora i u bohatých šlechticů. Kdo do ní ale jednou vstoupí, už odtud nemůže uniknout a ztratil možnost svobodné volby. Je chycen a upoután císařovou pozorností a jeho náladami - buď se dočká milosti a je sice volný, ale bez volby svobodně odejít, za vědění je odměněn bohatstvím a tituly, nebo jeho osud končí vyhnáním, vězením či dokonce smrtí. Přesto už Meyrink v tomto románu nedosáhl té tajemnosti a působivosti, která je vlastní jeho předchozím dílům. Možná i proto, že v *Andělu západního okna* neposkytl popisu města takový rozsah, aby se obraz Prahy mohl rozvinout do větší šíře a hloubky.

Závěr

Na základě předchozího rozboru románů, ve kterých jsou celý děj nebo jeho část lokalizovány do Prahy, vystalo několik výrazných rysů, které jsou pro tyto prózy typické. Především se ukázalo, že Meyrink nakládá s historickými postavami podle potřeb výstavby děje. Upravuje časovou linii tak, aby se mohly spolu potkat postavy, které ve skutečnosti v Praze současně nežily (Rudolf II., John Dee a rabbi Low), nebo přesouvá postavy v čase (česká Líza). Velmi volně pracuje také s různými historickými událostmi za účelem dosažení větší působivosti díla nebo lepší ilustrace děje. Děj dokresluje řadou pověstí a příběhů o Praze, které jsou začleněny do textu.

Jeho obraz Prahy je zcela specifický. Meyrink si vybírá reálná místa pro umístění příběhu, ale používá je někdy jen jako jednotlivé dílky skládačky, které podle potřeby umísťuje a přesunuje. Větší část textu líčí reálnou dobovou podobu, v některých případech se však od ní Meyrink odchyluje. Týká se to především těch popisů, které zachycují dobu mimo jeho vlastní zkušenost. Pak popisuje místa, která buď ještě neexistují v dané podobě, nebo už naopak zanikla.

Přestože nesou společné rysy, můžeme pozorovat v každém z románů určitou specifičnost. Všechny je spojuje Meyrinkova práce se světlem a stínem, slunečním nebo měsíčním světlem, využití barevných efektů a opakované motivy mlhy nebo oparu nad městem. Z básnických prostředků Meyrink užívá s oblibou personifikace, vztažené na domy, ulice i město jako celek. Často nalezneme motiv opakování času a zpřítomnění minulosti.

Román *Golem* zachycuje především židovské ghetto. To čtenáři představuje Meyrink jako uzavřené bludiště ulic s ponurou atmosférou, kde čas ubíhá jiným tempem. Lidé jsou oběťmi, zajatci domů a nemají vlastní vůli, město z nich vysává energii. Tajemné ulice a domy a labyrinty podzemních chodeb jsou domovem zhmotněného přízraku Golema, který je předzvěstí krveprolití.

Ve *Valpuržině noci* se přesouvá dějiště na druhý vltavský břeh, na Malou Stranu a Hradčany. Město je rozděleno řekou na dvě části. Pravý břeh, svět tam dole, je plný spěchu a šílenství. Malá Strana a Hradčany jsou naopak

uzavřeným, zkamenělým světem, kde se plynutí času zastavilo. S líčením jarní přírody a radostné nálady se střetává apokalyptický obraz města, které je zbarvené krví prolitou při všech válkách a zabíjeních, které zde pravidelně probíhají.

V *Andělu západního okna* je Praha především kulisou. Nejedná se o reálnou podobu města konce 16. století. Je to Praha o tři století mladší, jak ji Meyrink sám poznal. Hra světla a stínu, pohyb nahoru k císaři nebo dolů do podzemí reflektují postavení hrdiny v císařově přízni. Na omezeném prostoru je město zobrazeno převážně bez větší hloubky. I tak je možné nahlížet ho jako město osudové, kde dochází ke zvratu v lidských životech.

Gustav Meyrink prožil v Praze jen část života, ale i po odchodu se k ní ve svých dílech stále vracel. Vlastní zkušenosti a zážitky dokázal v literární tvorbě propojit s historií i legendou Prahy, dodal k nim navíc své znalosti okultismu. Vytvořil tak jedinečné nazírání města a jeho zcela specifické uchopení, které přidalo fantastickému obrazu Prahy nový rozměr a hloubku.

Didaktické využití

Vzhledem ke skutečnosti, že tématem této práce je literárně historické téma, navíc specifické, praktické využití by bylo zřejmě omezeno na vyšší ročníky druhého stupně základních škol, spíše však na gymnázia a další humanitně zaměřené střední školy.

Protože obsah zpracovaných románů přesahuje hranice předmětu český jazyk a literatura, domnívám se, že ideální pro využití poznatků a závěrů by bylo jejich zapojení do mezipředmětového projektu. Tímto způsobem bude možné integrovat poznatky z více předmětů.

První varianta projektu by spojila předměty český jazyk a literatura, zeměpis a dějepis, případně různé odvozené volitelné semináře (např. zaměřené na českou či německou literaturu nebo seminář věnovaný dějinám Prahy). Žáci by si vybrali jeden z románů, přečetli jej a dále by pracovali s pasážemi věnovanými Praze. Rozdělili by si práci podle lokalit a každý by pracoval s vybranou pasáží. Vyhledali by v knihách, zdaje Meyrinkem předkládaný obraz města věrný historické realitě. Naučili by se pracovat se sekundární literaturou a hledat relevantní informace. Projekt by byl zakončen exkurzí do vybrané lokality, kde by žáci prezentovali ostatním své poznatky a vyvozené závěry.

Druhá varianta by opět propojila práci v předmětech český jazyk a literatura, případně dějepis, dále pak ve výtvarné výchově a informační výchově. Obdobně jako v předchozím případě by si žáci vybraný román rozdělili na menší úseky. Rovněž by dohledali historické dokumenty k daným lokalitám. Ve výtvarné výchově by různými technikami vytvořili ilustrace k ději nebo by se pokusili zachytit atmosféru místa. Na počítači by buď připravili interaktivní mapu, která by obsahovala citace z románu a krátké povídky o historii místa, nebo by své poznatky a výsledky zpracovali formou prezentace. V obou případech by součástí byly i výtvarné práce žáků. Jako motivační faktor by mohlo sloužit pozdější zveřejnění projektu na stránkách školy.

Při takto řešeném projektu se žáci naučí nést odpovědnost za svůj úsek přípravy a realizace, naučí se také pracovat se sekundární literaturou a jinými zdroji informací. Projekt přispěje k propojení jednotlivých oblastí poznání do

uceleného systému a navíc podpoří zapojení nových poznatků do kontextu reálného světa.

Anotace

Základní údaje: Zuzana Čapková

Praha v románech Gustava Meyrinka, Praha, 80 stran

Popis obsahu

Tato diplomová práce se zabývá obrazem Prahy, jak ho zachytil spisovatel Gustav Meyrink. Úvodní část je věnována seznámení s vývojem německy psané literatury v českých zemích a vzniku fenoménu zvaného pražská německá literatura s uvedením jeho nejvýznamnějších představitelů. Dále je přiblížen život Gustava Meyrinka včetně jeho pobytu v Praze a vznik jeho literárního díla. Hlavní část práce je zaměřena na rozbor tří románů, jejichž děj se částečně nebo plně odehrává v Praze. Jde o díla *Golem*, *Valpuržina noc* a *Anděl západního okna*. Jednotlivé kapitoly popisují topografii Prahy užitou v díle a její historickou přesnost, postavy a pověsti spjaté s městem a celkový obraz Prahy a jeho proměny v závislosti na ději a jednání postav. V závěru je uvedeno srovnání jednotlivých románů a jejich společné i rozdílné rysy.

Klíčová slova

pražská německá literatura

Gustav Meyrink

Praha

místopis

román

místo s tajemstvím

zasvěcení

Resumé

This thesis deals with the picture of the city of Prague in the novels of Gustav Meyrink. The introduction provides historical background of the German literature in the Czech lands and describes the genesis of a phenomenon called the Prague German literature including its best-known representatives. Further it outlines the life of Gustav Meyrink, including his Prague stay, and the creation of his works. The main portion of this thesis is dedicated to analysis of three novels that are located in Prague, either partially or fully. The individual chapters describe the topography of Prague used in Meyrink's novels and its historical accuracy, characters and legends connected to the city and the general image of Prague as it changes in connection to the plot and the behavior of the characters. The conclusion introduces the comparison of these novels, their common features and differences.

Bibliografie

Prameny

- MEYRINK, Gustav. *Anděl západního okna*. Praha : Argo, 1996.
- MEYRINK, Gustav. *Dům alchymistův*. Praha : Argo, 1996.
- MEYRINK, Gustav. *Golem*. Praha : Argo, 2005.
- MEYRINK, Gustav. Jak jsem se stal spisovatelem. Zážitek u Vltavy.
Československá literatura, 1989, roč. 34, č. 2, s. 202-205.
- MEYRINK, Gustav. *Neviditelná Praha*. Praha : Argo, 1993.
- MEYRINK, Gustav. *Valpuržina noc. Bílý dominikán*. Praha : Odeon, 1992.

Sekundární literatura

- ADLER, H. G. *Literární tvorba Pražské školy*. Brno : Barrister & Principal, 2003.
- ALTMAN, Karel. *Zlatá doba štamgastů pražských hospod*. Brno : Host, 2003.
- BORN, Jürgen. *Deutschsprachige Literatur aus Prag und den böhmischen Ländern 1900 - 1939*. München : K. G. Bauer Verlag, 2000.
- BROD, Max. *Život plný bojů*. [Praha] : Nakladatelství Franze Kafky, 1994.
- CIBULA, Václav. *Pražské pověsti*. Praha : Panorama, 1983.
- CIBULA, Václav. *Pražské figurky*. Praha : Panorama, 1985.
- CIRKL, Jiří. *Královský most*. Praha : Pražské nakladatelství Pluto, 1991.
- ECO, Umberto. *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc : Votobia, 1997.
- EISNER, Pavel. *Milenky. (Německý básník a česká žena)*. Praha : Concordia, 1992.
- EISNER, Pavel. Německá literatura na půdě ČSR. Od roku 1848 do našich dnů. in: *Československá vlastivěda*, sv. 7, Písemnictví. Praha : Sfinx, Bohumil Janda, 1933. s. 325-377.
- EVANS, Robert J. W. *Rudolf II. a jeho svět*. Praha : Mladá fronta, 1997.
- FIALOVÁ-FURSTOVÁ, Ingeborg. *Expresionismus*. Olomouc : Votobia, 2000.
- FLEGL, Michal. *Praha*. Praha : Olympia, 1990.

- FUČÍKOVÁ, Eliška - BUKOVINSKÁ, Bekeť - MUCHKA, Ivan. *Umění na dvoře Rudolfa II.* Praha : Aventinum, 1991.
- GOLDSTÜCKER, Eduard. Die Prager deutsche Literatur als historisches Phänomen, in: *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur.* Praha : Academia, 1967. s. 21-45.
- GREBENÍČKOVÁ, Růžena. Od grotesky k mystice. Doslov in: Meyrink, Gustav. *Valpuržina noc, Bílý dominikán.* Praha : Odeon, 1992.
- HLAVSA, Václav - VANČURA, Jiří. *Malá Strana / Menší Město pražské.* Praha : SNTL, 1983.
- HODROVA, Daniela. *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie).* Praha : KLP, 1994.
- HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení.* Jinočany : H&H, 1993.
- JANÁČEK, Josef. *Rudolf II. a jeho doba.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1987.
- JAROLÍMKOVÁ, Stanislava. *Co v průvodcích nebývá aneb Historie Prahy k snadnému zapamatování.* Praha : Motto, 2005.
- KADLEC, František. *Pražský hrad. Zlatá ulička.* Praha : Správa Pražského hradu, 1999.
- KILLY, Walter. *Literatur Lexikon. Autoren und Werke deutscher Sprache.* München : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1990.
- Kindlers Neues Literatur Lexikon.* München : Kindler Verlag, 1990.
- KNEIDL, Pravoslav. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů.* Praha : Pražská edice, 1997.
- KOPPLOVÁ, Barbora. Gustav Meyrink aneb noční můra Prahy. Doslov in: Meyrink, Gustav. *Mistr Leonhard.* Praha : Aurora, 1996.
- KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy.* Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 2001.
- KREJČÍ, Karel. *Praha legend a skutečnosti.* Praha : Panorama, 1981.
- KROLOP, Kurt - SPITZOVÁ, Barbara. Gustav Meyrink. Předmluva in: Meyrink, Gustav. *Černá koule.* Praha : Odeon, 1967.
- KROLOP, Kurt. Zur Geschichte und Vorgeschichte der Prager deutschen literatur des „expressionistischen Jahrzehnts“, in: *Weltfreunde.*

- Konferenz über die Prager deutsche Literatur.* Praha : Academia, 1967.
s. 47-96.
- KUKLA, Karel Ladislav. *Z hlubin pražského podsvětí. Historie nemravností.*
Praha : Nakladatelství XYZ, 2005.
- LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 1.díl (A-N).*
Praha : Libri, 1997.
- LAŠŤOVKA, Marek - LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník 2.díl (0-1).*
Praha : Libri, 1998.
- LEHAR, Jan aj. *Česká literatura od počátků k dnešku.* Praha : NLN, 2000.
- LEPPIN, Paul. *Severinova cesta do temnot (Pražský strašidelný román).*
Praha : Concordia, 1992.
- MIKULÁŠEK, Alexej - GLOSÍKOVÁ, Viera - SCHULZ, Antonín B. a kol.
Literatura s hvězdou Davidovou. Praha : Votobia, 1998.
- MIKULÁŠEK, Alexej - ŠVÁBOVÁ, Jana - SCHULZ, Antonín B. a kol.
Literatura s hvězdou Davidovou II. Praha : Votobia, 2002.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Domovní znamení staré Prahy.* Praha : Panorama, 1988.
- POJAR, Miloš (ed.). *Golem v náboženství, vědě a umění.* Praha : Židovské
muzeum v Praze, 2003.
- POSTEL, Claude. *John Dee. Mág ze Zlaté uličky.* Praha : NLN, 1996.
Pražská asanace. Acta Musei Pragensis, č. 93. Praha : Muzeum hlavního
města Prahy, 1993.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. I. díl.* Praha :
NLN, 1995.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. II. díl.* Praha :
NLN, 1995.
- RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních. III. díl.* Praha :
NLN, 1996.
- RYBÁR, Ctibor. *Židovská Praha, [b.m.]* : TV Spektrum; Akropolis, 1991.
Řivnáčův průvodce po Praze a okolí (1885). Praha : Baset, 2002.
- SERKE, Jürgen. *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou.*
Praha : Triáda, 2001.
- SVÁTEK, Josef. *Obrazy z kulturních dějin českých, 1. díl.* Praha : J. Otto,
1891.

- SVITÁK, Ivan. *Hledání kamene mudrců*. Praha : [b.j.], 1991.
- VANČURA, Jiří. *Hradčany, Pražský hrad*. Praha : SNTL, 1976.
- VESELÁ, Gabriela. Jak jsem chtěl v Praze vyrábět zlato (K životu a dílu Gustava Meyrinka). *Československá literatura*, 1989, roč. 34, č. 2, s. 184-199.
- VLAŠIN, Štěpán a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha : Orbis, 1977.
- VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha : Academia, 1996.
- VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Praha : Academia, 2000.
- VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký, česká legenda*. Praha : Mladá fronta, 1993.
- WENIG, Adolf. *Náš Hrad*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1938.
- WENIG, Adolf. *Staré pověsti české*. Praha : SNDK, 1958.
- WIENER, Oskar (ed.). *Deutsche Dichter aus Prag*. Wien - Leipzig : Ed. Strache, 1919.
- ŽELEZNÁ, Marta (red.) a kol.: *Co v učebnicích chybělo. O německy psané literatuře v českých zemích*. Praha : Nakladatelství Franze Kafky, 1991.
- Adršpach* [online], [cit. 2008-03-10].
<http://www.skalyadrspach.cz/adrspach.php?str=h_rody>
- Pražská informační služba* [online], c2008, [cit. 2008-03-10].
<<http://www.pis.cz/>>
- Seznam Encyklopedie - Zahrádka* [online], c1996-2008, [cit. 2008-03-10].
<<http://encvklopedie.seznam.cz/heslo/356706-zahradka>>
- Valpuržina noc* [online], c2003, [cit. 2008-03-10]. <<http://www.national-geographic.cz/lide-a-kultura/valpurzina-noc-198/>>